

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

BARBARA BAJDA – 1982

CIGANI V SLOVENSKI LITERaturi

DIPLOMSKA NALOGA

MENTOR: red. prof. dr. Miran Hladnik

KLJUČNE BESEDE: France Bevk, Borut Čontala, Fran Erjavec, Simon Jenko, Josip Jurčič, Anton Koder, Feri Lainšček, F. K. Meško, Rado Murnik, F. V. Slemenik, Milena Stojkovič, Magda Stražišar, Gregor Žerjav

Dobovec, 10. maj 2006

KAZALO:

0 ZAHVALA	2
1 UVOD	3
2 O CIGANIH	4
3 CIGANI – TUJE V KNJIŽEVNOSTI	4
4 CIGANI V SVETOVNI KNJIŽEVNOSTI.....	6
5 POPIS SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI S CIGANSKO MOTIVIKO	6
5.1 PROZA	7
5.1.1 Cigani kot glavne osebe.....	7
5.1.2 Cigani kot stranske osebe	11
5.1.3 Posamezne omembe Ciganov	19
5.2 POEZIJA	19
5.3 DRAMATIKA	22
5.4 STATISTIKA DEL GLEDE NA LETO IZIDA.....	23
5.5 STATISTIKA DEL GLEDE NA AVTORJA.....	24
6 ANALIZA IZBRANIH DEL	26
6.1 DRUGA POLOVICA 19. STOLETJA.....	27
6.1.1 Zunanje lastnosti.....	27
6.1.2 Značajske lastnosti.....	28
6.1.3 Poklici.....	29
6.1.4 Odnosi.....	30
6.1.5 Ljubezenska razmerja.....	30
6.1.6 Usoda Ciganov	31
6.2 ZAČETEK 20. STOLETJA.....	31
6.2.1 Zunanje lastnosti.....	31
6.2.2 Značajske lastnosti.....	32
6.2.3 Poklici.....	33
6.2.4 Odnosi.....	34
6.2.5 Ljubezenska razmerja.....	35
6.2.6 Usoda Ciganov	35
6.3 KONEC 20. STOLETJA	36
6.3.1 Zunanje lastnosti.....	36
6.3.2 Značajske lastnosti.....	36
6.3.3 Poklici.....	39
6.3.4 Odnosi.....	39
6.3.5 Ljubezenska razmerja.....	40
6.3.6 Usoda Ciganov	41
6.4 PRIMERJAVA OBDOBIJ.....	42
6.5 POVZETEK ANALIZE.....	46
7 SKLEP.....	47
8 LITERATURA.....	48
9 VIRI.....	49

0 ZAHVALA

Tako! Pa so tudi moja študentska leta pri kraju. Ob tej priložnosti bi rada naslednje vrstice namenila vsem tistim, ki so me na tej uspešno zaključeni poti spremljali in mi pomagali.

Najprej iskrena hvala staršem in Borutu, ki so mi tekom celotnega študija stali ob strani in verjeli vame. Brez njihove pomoči mi najverjetneje ne bi uspelo!

Nato bi se rada zahvalila mojemu mentorju, profesorju Miranu Hladniku, ki je z vedno dobro voljo in optimizmom spremljal nastajanje pričujoče diplomske naloge in me usmerjal z zelo koristnimi napotki.

Hvala tudi Tomažu za pomoč pri odpravljanju računalniških težav ter nenazadnje vsem prijateljicam in sošolkam, ki so poskrbele za to, da so bili moji študentski dnevi še lepši!

1 UVOD

V diplomski nalogi se bom ukvarjala s Cigani¹ kot literarnimi osebami v slovenski literaturi. K izboru me je vzpodbudila zlasti eksotičnost tematike, še bolj pa njena aktualnost, saj se v povezavi s Cigani na Slovenskem v zadnjem času vršijo številne polemike, zlasti problematični so predsodki in stereotipi, ki jih imamo Slovenci do njih. Prav zato sem se odločila, da raziščem, kakšno je stanje slovenskem leposlovju in če je le-to tudi odraz realnosti.

Pričujočo nalogo sem vsebinsko razdelila na dva dela. V prvem sem najprej nekaj besed namenila Ciganom, njihovim značilnostim in načinu življenja na sploh, pri čemer sem se opirala na raziskavo Pavle Štrukelj. S pomočjo njenih ugotovitev sem si nekoliko bolj izoblikovala predstave o ciganskem življenju in ustvarila neke smernice, ki sem jih potem poskušala izslediti tudi v leposlovju.

Glede na to, da imajo Cigani povsem svojstveno kulturo, ki jo v razmerju do slovenske gledamo kot tujo, sem naslednje poglavje namenila razmerjem, ki se v slovenski in literaturi na sploh lahko izoblikujejo do tujega. Zatem sem povzela še članek Rajka Djurića o tematskih krogih, ki se v povezavi s Cigani pojavljajo v svetovni literaturi. Izsledke slednjega sem s pridom uporabila v analitičnem delu.

V naslednjem poglavju sem poskušala narediti čim bolj natančen popis slovenskih literarnih del (proznih, dramskih in pesniških) s cigansko motiviko. Pri iskanju virov sem si pomagala s sistemom Cobiss, internetnima stranema slovenske kmečke povesti (www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov) in zgodovinskega romana (www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom), z diplomsko nalogo Katarine Verbič,² besedilno zbirko Primoža Jakopina (<http://bos.zrc-sazu.si>) ter z bralnimi izkušnjami svojih prijateljev in sošolcev. Najdene vire sem najprej predstavila vsebinsko, nato pa še grafično, in sicer glede na leto izida ter glede na pogostost motivike pri posameznem avtorju.

V drugem, analitičnem delu sem izmed najdenih izbrala 14 del za podrobnejšo analizo, skozi katero sem poskušala izoblikovati profil Cigana, ki se pojavlja v slovenski literaturi ter ugotoviti razmerja do njih kot tuje kulture znotraj slovenske.

¹ Beseda v tem primeru nima negativne konotacije, skozi celotno diplomsko delo sem jo uporabljala iz povsem preprostega razloga: besede Rom namreč v slovenskem leposlovju skorajda nisem zasledila, verjetno zato, ker se je to poimenovanje uveljavilo razmeroma pozno.

² Avtorica je v svoji diplomski nalogi z naslovom *Magda Stražišar - Magduška* prav tako z navezavo na bralno izkušnjo naredila seznam del s cigansko motiviko.

2 O CIGANIH

Pavla Štrukelj (Štrukelj 1980) meni, da so se v zvezi s poreklom Ciganov izoblikovale različne hipoteze, ena izmed njih je tudi ta, da so Cigani nekdanje prebivalci v Egiptu, od koder jih je po svetu razgnal bog, ker niso hoteli sprejeti Marije na begu pred Herodom. Izmed vseh pa je najverjetnejša trditev, da so ti ljudje izvorno indijski nomadi, kar beseda Cigan dejansko tudi pomeni. Kljub temu je v naši rabi bolj pogosta kot sinonim za tatu, kar niti ni tako neupravičeno, saj je po njihovem kraja bolj premožnejšim upravičena, tista znotraj ciganskega tabora pa je strogo prepovedana in tudi kaznovana. Sicer pa naj bi Cigani na naše ozemlje prišli že pred Turki, v 14. stoletju. Ukvarjajo se z različnimi dejavnostmi: s kovaško obrtjo, pletarstvom, izdelovanjem svedrov, brušenjem nožev, preprodajo konj, ženske pa zlasti z zdravilstvom in napovedovanjem prihodnosti iz dlani ali kart, kar so po 2. svetovni vojni v veliki meri opustile. Velik pomen zanje pa ima tudi glasba, po kateri so Cigani zelo znani in cenjeni. Izvirne romske pesmi, ki jih ti ljudje ustvarjajo, niso odvisne od časa in kraja, ampak odkrivajo nemirno naravo večnih popotnikov, ljubezenska čustva, strah pred samoto in surovo vsakdanjost življenja. Pesmi pogosto spremljajo glasbila, v srednjem veku pa so pripomogle tudi k pridobivanju gmotnih sredstev.

3 CIGANI – TUJE V KNJIŽEVNOSTI

Glede na to, da imajo Cigani povsem svojstveno kulturo, se v celoti ne morejo prilagoditi oziroma poistovetiti z nobeno izmed obstoječih. Prav zato v posameznih nacionalnih književnostih Cigani predstavljajo tuje. Do tujega pa, kot vemo, različni ljudje vzpostavimo različne odnose, si oblikujemo raznovrstna stališča in mnenja. Prav o odnosih do tujega pa govori tudi Daniel-Henri Pageaux v članku z naslovom *Uvod v imagologijo*.³ Pravi, da se do tuje realnosti lahko oblikujejo 4 razmerja, in sicer:

- manija,
- fobija,
- filija in
- t. i. četrta možnost

³ Članek je v slovenščino prevedel Tone Smolej in tudi uredil zbornik z naslovom *Podoba tujega v slovenski književnosti*, v katerem je pričujoči članek objavljen.

Ko gre za **manijo**, pisatelj tujo realnost – celotno ali pa samo njen del – pojmuje kot absolutno večvredno v odnosu do opazujoče, lastne kulture, ki je tako manjvredna. Predstava o tujem se v tem primeru razkriva bolj kot privid kakor kot podoba. V svetu je znanih kar precej takšnih situacij, ena izmed njih je anglomanija francoskih razsvetljenskih filozofov, ki je izhajala iz njihove zavesti o lastni manjvrednosti oziroma pomanjkljivosti.

Maniji nasprotna je **fobija**, pri kateri pa je tuja realnost pojmovana kot manjvredna v odnosu do izvirne kulture, njo pa v tem primeru zadeva tudi privid. Tudi fobija je bila močno prisotna v Franciji, in sicer kot germanofobija.

Pri **filiji** pa gre za realne dvostranske izmenjave med tujo in domačo realnostjo, pravzaprav za dialog dveh kultur, saj je tuja kultura sprejeta pozitivno, takšna pa je tudi izvirna kultura, ki s tem opazovano dopolnjuje. V primerjavi z manijo, ki teži k mehanski akulturaciji, in fobijo, ki bi jo lahko povezali s kasneje omenjeno eliminacijo, filija tako skuša vzpostaviti pot, ki vodi do priznavanja druge kulture.

Kot četrto možnost pa Pageaux navaja situacijo, ko se dialog umika v korist novih sklopov oziroma obnovi izgubljenih enot. Sem spadata na primer kozmopolitizem in internacionalizem, kjer je težko ločiti pozitivno in negativno, pa tudi unifikacije (npr. panslavizem), kjer so odnosi med kulturami pozitivni.

Lahko pa se seveda zgodi še nekaj, česar pa avtor posebej ne poimenuje, in sicer lahko pride do situacije, ko je tuja kultura globalno negativna, vendar je takšna tudi opazujoča, izvirna kultura.

Tudi v slovenski literaturi so Cigani nedvomno predstavniki tuje kulture. Večkulturnost pa v naši literaturi pravzaprav ni nič novega. Miran Hladnik namreč ugotavlja, da je bil multikulturalizem pri nas prisoten že v 19. stoletju, vendar je bil zaradi dominantne nemške kulture takrat v opoziciji z idealom nacionalne samostojnosti. Tujci so bili tako v slovenski literaturi predstavljeni kot negativci in sovražniki (npr. skopuški Židi, brezvestni Italijani, izkoriščevalski Nemci, tatinski Cigani), naloga literature pa je bila, da to tuje diskvalificira.

Sicer pa se med domačim in tujim v pripovedništvu izoblikujejo tri razmerja:

- eliminacija,
- adaptacija in
- ignoranca tujega.

Primer prve je Levstikov *Martin Krpan*, v katerem naslovni junak obračuna z Brdavsom in mu odseka glavo. Ker pa je spopad s tujim in njegova eliminacija precej tvegano početje – lahko namreč pride do zmage tujega – se v slovenski literaturi pogosteje pojavlja drug pristop. Gre za ignoranco tujega oziroma za spoznanje, da tujega sploh ni, saj se slednje nazadnje izkaže za domače. V Jurčičevem delu *Jurij Kozjak, slovenski janičar* tako hrabrega in orjaškega turškega janičarja prepoznamo kot slovenskega Jurija Kozjaka. Tretjo možnost, adaptacijo oziroma prevzem tujega, za katero je nujna tudi prilagoditev tujega domačemu, pa je prvi vpeljal Prešeren s pesnitvijo *Krst pri Savici*, ki poje o spopadu med kristjani in pogani ter o porazu slednjih. Črtomir, ki edini preživi, pričakuje srečo z Bogomilo, ki pa se je medtem zaobljubila bogu. Črtomir postane krščanski duhovnik in s tem sprejme tujo vero.

4 CIGANI V SVETOVNI KNJIŽEVNOSTI

Z vsebinskega vidika pa je Cigane v svetovni književnosti preučeval Rajko Djurić. V enem izmed svojih člankov (Djurić 1991) pravi, da se v povezavi s Cigani v svetovni književnosti pojavlja več tematskih krogov, eden izmed njih je na primer njihovo nomadsko življenje oziroma bivanje med zemljo in nebom. Pogosto se po njegovem pojavlja tudi lik ciganske lepoticke, ki jo spremljata romska glasba in ples, pesniki pa so poleg hvalnice ljubezni in svobode pri Ciganih povzdignili tudi ljubezen ciganskih staršev do otrok. Ciganska mati je tako v književnosti predstavljena kot simbol nežnosti, plemenitosti in dobrote. Poleg vsega omenjenega pa so avtorji nemalo pozornosti namenili tudi ciganski magiji.

5 POPIS SLOVENSKE LITERATURE S CIGANSKO MOTIVIKO

V slovenski literaturi sem, upoštevajoč prozna, pesniška in dramska dela, našla vsega skupaj 55 del, v katera so Cigani vključeni na različne načine. Ponekod gre za glavne osebe, spet drugod za stranske, pri čemer velja omeniti, da imajo Cigani kot stranske osebe pogosto pomemben ali celo ključen vpliv na dogajanje oziroma njegov razplet. Dela, v katerih so Cigani zgolj omenjeni, sem prav tako vključila v popis, vendar sem jim namenila bistveno manjšo pozornost. Najdeni literarni teksti pa se razlikujejo tudi glede na predvidevanega naslovnika, saj sem upoštevala tako dela za odrasle kot tudi tista za otroke in mladino.

5.1 PROZA

5.1.1 Cigani kot glavne osebe

Kar v 15 najdenih proznih delih bi Cigane oziroma motive iz ciganskega življenja lahko označila za glavne, ki pa se med seboj, tematsko gledano, zelo razlikujejo. Pojavljajo se ciganski tatovi (Manko Golar: *Cigan Pišta na sodnji*), zapeljivke (Borut Čontala: *Igralec s petim asom*), zapuščeni otroci (Anton Koder: *Viženčar*, F. K. Meško: *Ciganček*), popotniki (Bratko Kreft: *Cigani*), mešane ljubezenske zveze (F. K. Meško: *Štiri smrti*, Gregor Žerjav: *Črna žena*), utrinki ciganskega življenja na sploh (Ksaver Meško: *Ciganka*, Janez Trdina: *Cigani Brajdiči in Narodna in okrajna imena*), ki je včasih prav zaradi zaznamovanosti s poreklom kruto in neizprosno (Feri Lainšček: *Namesto koga roža cveti*, Magda Stražišar: *Ciganka*, Milena Stojkovič: *Osemnajst nageljnov*), razen v nekaterih delih otroške literature, kjer so tako Cigani kot tudi odzivi nanje prikazani izrazito pozitivno (Miha Mate: *Ciganka Micka* in *Cigan Štefan*).

Prvo omenjeno delo z naslovom *Cigan Pišta na sodnji* (1989/90) je hudomušna pripoved, namenjena otrokom, v kateri Cigana zaradi tatvine na sejmu v Čakovcu pripeljejo pred sodnika. Ko ga ta vpraša po imenu, mu Cigan ne zna odgovoriti. Njegova mati je namreč rodila dvojčka, po imenu Pišta in Geza in enega izmed njiju sta botri izgubili, nista pa vedeli katerega. Sodnik je tako Cigana nagnal, saj niti sam ni vedel, kaj bi napisal v zapisnik.

Za otroke sta bili napisani tudi zgodbi *Ciganka Micka* (1994) in *Cigan Štefan* (1995), avtorja Mihe Mateta.

Prvo so imele rade vse gospodinje, pri katerih je prosjačila, saj je bila vedno dobre volje, nasmejanega obraza in iskrečih se črnih oči. Na prsih je nosila najmlajšega otroka, znala pa je tudi prerokovati iz dlani in iz usedline črne kave. Nekoč se je oglasila pri gruntarju Francotu. Ta jo je vprašal, ali je res, da Cigani, če jim otrok pade v blato, razmišljajo, ali ga naj umijejo ali napravijo novega. Ciganka se je hudo razjezila in njegovega doma ni obiskala nikoli več, Francota pa so zasovražili tudi drugi vaščani.

Drugi junak, Štefan, je v vas prišel le enkrat letno, v času pusta. Takrat so ga ljudje oblekli in nahranili. Najbolj znan je bil po tem, da je na pepelnično sredo neutolažljivo jokal in za pustom točil resnične solze. Nekoč ga ni bilo več let in ko se je

zopet pojavil, so ljudje ob njegovem upadlem licu začutili, da tudi njihova življenjska pot vodi k neizbežnemu koncu.

Pretresljiva je na prvi pogled tudi usoda ciganske deklice v Meškovi prvoosebni pripovedi **Ciganka** (1920), ki avtorju potrka na vrata in prosi cikorije. Skozi kratek obisk avtor izve vse o načinu njenega revnega življenja, ki pa je v njeni mladostni preprostosti srečnejše kot marsikatero drugo.

V drugi Meškovi pripovedi, **Ciganček** (1914), pa avtor vpelje lik zapuščenega ciganskega otroka, ki sta ga sestri Repičevki, Mina in Lona, našli v gozdu. Krstili sta ga za Lekseja, po Lonini smrti pa je Mina sama skrbela zanj. Lekseja je poleg pripovedovanj o potovanjih najbolj prevzelo igranje Lesjakovega Jakoba na gosli. Glasba je v njem vzbudila hrepenenje in ga potopila v sanjarjenje. Jakob je Lekseja učil igranja in Ciganček ga je kmalu prekašal. Po Jakobovi smrti je Leksej pasel pri Zabukovcu. Eden izmed sosednih pastirjev nikakor ni prenesel njegovega igranja in mu je tako nekoč gosli vrgel v prepad. Leksej se je na vso moč trudil, da bi gosli dosegel, pri tem pa še sam zgrmel v globino.

Pod istim peresom je nastala tudi pripoved **Štiri smrti** (1914), v kateri spoznamo Ciganko Alenko in njenega izvoljenca Meglovega Janeza. Njuni ljubezni je ostro nasprotoval stari Megla, ki je bil trd in brezsrčen človek. Zaradi tega je hudo zbolel in še na smrtni postelji sinu prepovedal, da bi Alenko pripeljal k hiši. Janez se je z Alenko kljub vsemu poročil, snaho pa je vzljubila tudi mati Katra. Po treh letih je Janez z gostilničarjem Mehom začel močno popivati in postajati grob in osoren, Meglovina pa je propadala. Pitja mu ni preprečila niti smrt Katre in njegovih starejših dveh otrok. Ko mu je zbolel še tretji, ga je Alenka poslala v mesto po zdravila. Po poti se je zapil in se prevrnil v močvirje, kjer je umrl, ponoči pa se je končalo tudi življenje njegovega sinčka.

Nesrečno ljubezen med ciganskim dekletom in fantom, ki ni ciganskega porekla, pa opisuje tudi Gregor Žerjav v delu **Črna žena** (1910).

Pri Kamnjeku se je ljudem nekdanj prikazovala bela žena, kar je pomenilo nesrečo. Čez nekaj let pa se je zopet prikazala. Tokrat črna. Pogosto se je zadrževala na Brdih, v bližini Bregarjevega Franceta in njegove žene Zalke. Neke noči se France odloči temu narediti konec in še sam izgine. Črna žena je bila namreč njegova žena, Ciganka Nigana, za katero je mislil, da je umrla v požaru. Zapustil je družino in se s

Ciganko podal v Bjelino. Ciganka še zdaleč ni bila vzorna žena, vsake toliko je v njej zavrela ciganska kri in je odšla s svojimi ljudmi po svetu. France se je odločil oditi v boj, Ciganka pa mu je ves čas sledila. Misleč, da se je vrnil k Zalki, je slednjo skušala ubiti. Niganino življenje se je končalo na mostu, ki so ga kmetje v obrambo pred Turki vrgli v zrak. France se je vrnil k Zalki in se z njo vnovič poročil.

Za razliko od zgornjih dveh pa ima ljubezenska zgodba med Ciganko Ciljo in Jančetom v Kodrovi povesti **Viženčar** (1881) srečen razplet.

Premožni kmet Viženčar pošlje v vojsko edinega sina Jančeta, ki ga ovira pri snubljenju mlade ciganske rejenke Cilje. Ker pa Cilja ljubi Jančeta, starega Viženčarja zavrne in odide. Hudo bolna se zateče v Jagascevo kočo. Med Jančetom in vojsko, ki jo vodi Viženčar, pride do spopada, v katerem Janče nevede rani svojega očeta. Cilja se vrne in za starega Viženčarja skrbi, Janče pa se še vedno skriva v gozdovih, kjer некоč naleti na ranjenega cesarskega princa, ki se je udeležil lova. Reši mu življenje, ta pa ga oprosti vojaščine. Cilja in Janče se končno poročita, stari Viženčar pa te sreče ne dočaka, saj se pri pohajkovanju po gozdovih smrtno ponesreči. Sumili so, da je storil samomor.

Bratko Kreft pa se ne ukvarja z ljubezensko tematiko, pač pa v svoji le nekaj strani dolgi pripovedi z naslovom **Cigani** (1961) govori o družini Ciganov, ki je potovala z vozom na Hrvaško. Ustavil jih je orožnik in jih ni spustil naprej, ker niso imeli dokumentov. Postajal je čedalje bolj glasen. Ciganski pes ga je v strahu za svoje gospodarje napadel, orožnik pa ga je ustrelil. Cigani so psa odnesli s seboj, da bi ga pokopali v gozdu, kjer je njihov dom.

Poleg tega da so popotniki, o ciganskem načinu življenja več izvemo skozi Trdinovo pripovedovanje, ki v svoje leposlovne tekste pogosto vpleta tudi svoje vedenje in videnje Ciganov. Tako je tudi v delih **Cigani Brajdiči** (po 1873) in **Narodna in okrajna imena** (1884).

V prvem Trdina pravi, da Cigani dobijo domovinsko pravico leta 1830. Najprej naselijo srednjo dolino Krke, nato se razširijo. Razloži ciganske besede in števila. Prave vere nimajo, njihov bog je sonce, ker jim sveti in jih greje. Vsi so krščeni – bolj zato, ker od botrov dobijo veliko darov. V zakonu ni prave zvestobe, izrazita pa je ciganska ljubezen do otrok. Ukvarjajo se s prerokovanjem, kovaštvom in prekupčevanjem s

konji. Trdina ima do njih negativen odnos, pravi, da ljudje ravnaajo prav, da tej drhali ne zaupajo.

V drugem omenjenem delu pa piše o tem, da je na Dolenjskem mnogo Ciganov, ki so prišli s Hrvaške in sami sebi pravijo Roma. Zlasti na Krki so se udomačili Brajdiči in Jurkoviči – ti so najnižja plast plemena. Vedno so blatni, živijo od beraštva in tatvin. Ciganom višjega razreda Dolenjci pravijo Egipťarji – ti znajo lepo gosti in se lišpajo z zlatom.

Iz nekoliko drugačne perspektive pa problematiko življenja prekmurskih Ciganov predstavi Feri Lainšček v enem izmed svojih najbolj uspešnih romanov *Namesto koga roža cveti* (1991). Skozi lika Ciganov Pištija in Halgata ter njune družine prikaže željo po preseganju ciganstva in neuresničljivost le-te zaradi determiniranosti s svojim poreklom.

V Lacki romi je živel deček Šanji, ki ga je oče Mariška (goslar) prekrstil v Halgata in ga naučil igrati violino, kljub temu da otrok ni imel velikega veselja. Očeta so zasegli oznaši, ker naj bi enega izmed njih ubil, mama pa ga je prav tako zapustila in čez čas pripeljala novega moškega, Bumbaša (žlajfarja, ki brusi nože in popravlja lonce), in njegove tri otroke: Ano, Fano in Pištija, s katerim se je Halgato spoprijateljil. Pišti v ciganstvu ni videl perspektive, zato se je šolal. Zaljubil se je v necigansko dekle Petarnovo Izo in s tem povzročil, da sta se s Halgatom oddaljila, saj mu je Pišti to novico zamolčal. Kmalu je namesto Ize, ki je povzročila prometno nesrečo s smrtnim izidom, pristal v zaporu. Halgato jo je prisilil, da sta se odpravila v mesto, kjer bi Iza priznala krivdo. Na poti ga je prevzela njena lepota in ji je storil silo, s tem pa moralno uničil samega sebe. Iza se je odločila za samostan, Pišti pa je skušal pobegniti iz zapora, da bi jo ukradel samo zase, pri tem pa je ubil ječarja in si prislužil še dvajset let ječe. Zadnji prizor se godi v Pištijevi vili, ko po Halgatovem odhodu v njej odjekne strel.

Prav tako se je od ciganskega življenja odcepila avtorica dela *Osemnajst nageljnov* (1993).

Gre za prvoosebno pripoved ciganske deklice Milence Hudorovac, ki se je v družino rodila nezaželena. Živeli so v revščini, v leseni baraki, mnogokrat so brskali po smeteh in se borili z bolhami in ušmi. Milenca je rada hodila v šolo, kljub temu da so jo otroci zaradi njene „drugačne krvi“ zmerjali in topli. Po končani osemletki je šolanje nadaljevala v pletilski šoli, zaradi česar je doživela zaničevanje s strani drugih Ciganov.

Spoznala je Stanka Stojkoviča, še ne osemnajstletna se je z njim poročila in povila deklico Majo. Starša sta jo od hiše napodila, tako da sta si s Stankom poiskala stanovanje, v katerem sta nadaljevala skupno življenje.

Tudi Anki iz romana Magde Stražišar *Ciganka* (1971, 1974) se je po vseh mukah in trpljenju zaradi ciganske krvi na koncu le nasmehnila sreča.

Grudnova Nežika se je zaljubila v Cigana Pera Brajdiča in z njim pobegnila. Dobila sta sina Toma, Nežika pa se je naveličala ciganskega življenja in se vrnila domov, kjer pa je niso sprejeli, zato se je vrgla v reko Krko. Tomo se je poročil s Ciganko Lejlo. Dobila sta tri otroke, med katerimi je bila tudi Anka. Ko sta oba odšla v partizane, je za otroke skrbela stara Krakarica. Želela si je, da bi se Anka poročila z njenim vnukom Lojzetom, ki pa Anke zaradi ciganskega porekla ni maral, čeprav mu je kasneje postalo žal. Anka se je tako poročila s Korenovim Andrejem. Sprva je bil zakon uspešen, ko pa je Andrej izvedel za njeno poreklo, je ponorel. Vse skupaj pa je močno zaznamovalo tudi njuno hčer Metko, ki je sprva pobegnila v Split, nato pa naredila samomor. Anka in Andrej sta se ločila, slednjega je kmalu zatem zadela kap in je umrl, Anka pa se je poročila s Krakarjevim Lojzetom.

Da razkošno in brezskrbno življenje ni namenjeno Ciganom, pa na simbolni ravni na nek način dokazuje Borut Čontala v romanu *Igralec s petim asom* (1988), v katerem junakinja Šeriban s svojo zapeljivostjo Mrkemu in Čifutu pomaga v državo pretihotapiti tono kave in orožje. Šeriban je privlačno cigansko dekle, ki je otroštvo preživelo med rejniki. Njen gazda je bil Akif, ki je njo in njeno devištvo prodal nekemu starcu. Od njega je pobegnila k Johnyju – ta jo je vodil v lokale in jo učil, kako se urediti in zapeljevati moške. Želja po bogatem moškem, ki bi jo razvajal in ji nudil ugodno življenje, se ji je uresničila, ko je spoznala Sarajevčana Sarajlijo, vendar jo je tudi ta na koncu razočaral, saj mu je posel postal pomembnejši od nje. Z inšpektorjem Talerjem, ki je bil na sledi tihotapcem, je namreč sklenil kupčijo – pet novih golfov za tono kave.

5.1.2 Cigani kot stranske osebe

Kot sem omenila že v začetku prejšnjega poglavja, se med Cigani kot stranskimi osebami pojavljajo tudi takšni, ki močno vplivajo na dogajanje oziroma na glavno osebo. Eden takih je tudi Cigan v Bevkovem delu *Soha svetega Boštjana* (1928), ki s svojo glasbo očara Ivana. Ivan Seljak je bil namreč podobar v Zalesju, ki se je trudil

ustvariti oltar Marije v rajskem veselju, vendar mu nikakor ni uspelo, saj je bila njegova podoba Marije povsem brez duše. Odločil se je oditi iz Zalesja. Pridružil se je Francozom na njihovem vozu. Na poti so srečali mlado Ciganko Marijo in njenega očeta. Ciganko so Francozi objemali in otipavali, stari Cigan pa je v svoji žalosti nad takšnim ravnanjem vzel v roke violino in zaigral otožno pesem. Francoski vojaki so obstali kot začarani in tudi Marijo so pustili pri miru. Ivana je po vrnitvi domov župnik prosil za soho svetega Boštjana. Ivan je tokrat uspel ustvariti podobo, v katero je s pomočjo Ciganove glasbe in spomina na svojega deda zlil vse svoje občutke.

Pomembna za razvoj dogajanja pa je nedvomno tudi Ciganka iz Jenkovih *Spominov* (1858), saj je pravzaprav sama tista, ki s svojo prebrisanostjo organizira posamezne dogodke.

Zgodbo je avtorju povedal duhovnik in govori o tem, kako močno je lahko cigansko maščevanje. V preteklosti so pri kraji zasačili nekega Cigana in ga predali gosposki – v ječi je umrl. Čez nekaj let je Gregorčev Blaže vasoval pri pripovedovalčevi sestri Micki. Videl ga je Janez (mlinarjev sin) in ga ranil s polenom, čez čas pa so našli še mrtvega pripovedovalčevega očeta, katerega uboj je pred smrtjo priznal Blaže. V obe dejanji je Janeza in Blažeta naščuvala pretkana Ciganka, ki je s tem maščevala smrt svojega moža.

Podobno je tudi v delu Frana Erjavca *Na stričevem domu* (1860), v katerem se lik Pavleta fizično skorajda ne pojavlja, pa vendar se vse vrti okrog njega.

Pisatelj za božične praznike pride k stricu. Vzdušje ni nič kaj prijetno zaradi prepovedane ljubezni med njegovo sestrično Marico in Kamenarjevim Pavletom. Ta je bil namreč ciganski najdenček, ki je znal neizrečeno lepo igrati na gosli. Marici so za moža določili Mlinarjevega Antona. Ko je ta nekega večera prišel k Marici, so se zaslišale gosli. „Neizrečena milina se je zibala v njih. Tako žubori poletne večere krotek potok po zeleni dragi, tako šepeta lipovo listje, kadar ga poljubuje večerni tihi veter.“ (Erjavce 1888: 30) Zjutraj so našli le strte gosli, Pavla pa utopljenega. Zbolela in umrla je tudi Marica.

Najbolj pogosto pa se v povezavi s stranskimi ciganskimi liki pojavljajo zgodbe po vzorcu Jurčičevega *Jurija Kozjaka*, v katerih so Cigani predstavljeni kot tatovi in ugrabitelji otrok oziroma izvrševalci načrtov, ki so si jih iz maščevanja izmislili neciganski zahrbtnježi.

Josip Jurčič: *Jurij Kozjak* (1864)

Cigan Samol je poskušal skupaj z malim sinčkom s kozjaškega gradu ukrasti konja. Zasačili so ju in Marko Kozjak je malega Cigančka tako treščil, da je umrl. Samol je obljubil maščevanje. Čez čas so Marka poklicali v boj, sina Jurija pa je prepustil v oskrbo potuhnjenemu bratu Petru. Peter je Ciganu svetoval, da se bo Marku najlažje maščeval z ugrabitvijo Jurija. Cigani so ga tako res ugrabili in prodali Turkom za janičarja. Marko se je po vrnitvi od žalosti zatekel v samostan, v katerega so nekoč pripeljali ujetega Samola. Ta je ušel, v njem pa se je čedalje bolj kopičila jeza na Petra, ki ga ni rešil iz samostana. Samolu je dokončno prekipelo, ko ga je Peter zatajil, kljub temu da mu je Cigan pomagal. Odločil se je in povedal vso zgodbo, Marko in Jurij sta se tako ponovno srečala, Petra pa so našli obešenega.

F. V. Slemenik: *Izdajavec* (1873)

Laura, lepa Gregorjeva nečakinja, se poroči s pogumnim Vitom iz Visokega. Snubi jo tudi vitez Vovk iz Zavrha, vendar ga Laura noče, zato se Vovk sklene maščevati. Sklene pogodbo s turškim poveljnikom, da bi ugrabil Herberta in Vita. Vit res postane poveljnikov ujetnik, Herberta pa ubijejo. Poleg tega je Vovkov pomočnik Luka Vohač tudi plačal nekemu Ciganu, da je ugrabil Milana, sina Vovkovega brata Stanislava. Malega Milana je sprejela in vzljubila mlada Ciganka Vida, s čimer je postala tarča očitkov ciganskega tabora. Stare Ciganke so dečka hotele zastrupiti, Vida ga je pred njimi obvarovala in ga oddala neki ženski iz Dubrovnika. Milan je postal kapitan ladje, s katero je nekoč iz turškega ujetništva proti domu plul tudi Vit. Vit je Milana prepoznal in se skupaj z njim vrnil domov, vitez Vovk pa si je sodil sam.

Rado Murnik: *Lepi janičar* (1911–13 pod naslovom *Hči grofa Blagaja*)

Delo je pravzaprav prirejeno po Murnikovem romanu *Hči grofa Blagaja*, hkrati pa gre (kot tudi pri nekaterih drugih obravnavanih delih) za vzorec Jurčičevega *Jurija Kozjaka*.

Salda, sestra grofa Frauensteinerja, snuje maščevanje proti Blagajevi Ljudmili, ki ji je pred leti speljala grofa Blagaja. Salda poišče Ciganko Čirikli in ji plača, da bi ugrabila Blagajevo hčer Alijano. Ciganki je to po godu, saj bi se tudi sama rada maščevala Blagaju, ki je pretepel njenega sina zaradi srne, ubite v njegovem lovišču. Čirikli in njen mož ugrabita Alijano, jo preoblečeta v fanta, ji dasta ime Omar in jo prodata Osmanu paši. Bližal se je čas, ko bi Omar moral postati janičar, zato ga Osman

paša vzame na roparski pohod nad Ljubljano. Turki ujamejo Ljudmilinega brata, viteza Ahaca in Gradnikarja. Omar jima pomaga pobegniti, Ahac pa v njem prepozna Alijano. Salda se z lastno zastrupitvijo izogne kazni, Alijana in Gradnikar pa se nekaj mesecev kasneje poročita.

Ivan Albreht: *Za sina* (1926)

Podlipčev Andrej, ki mu je oče zapustil posestvo, se je oziral za Ogrinčevo Julko, vendar ni bil edini. Zanj se je začel zanimati tudi Drnakov Milan, ki bi mu poroka z Julko prišla prav, saj bi si s tem pridobil tudi njeno posestvo. Nekoč jo je v kleti začel nadlegovati, njene klice na pomoč pa je slišal Andrej in Milana pretepel. Andrej in Julka sta se poročila, Milan pa je postal obubožan berač. Nekoč na Sveti gori je v gneči vseh ostalih beračev in Ciganov Julki prerokoval, da ne bo nikdar pozabila prve ljubezni. Andrej je začel dvomiti, da je otrok njegov in njega in ženo začel pretepati. Milan je v želji po maščevanju najel Cigane, da so malega Tončka ugrabili. Ta je nekaj let živel z njimi, nato pa pobegnil in se po dolgi dvajsetih letih vrnil domov.

Ostale stranske osebe, v vlogi katerih nastopajo Cigani, pa sicer nimajo nekega bistvenega vpliva, so pa podobno kot v vlogi glavnih oseb vsebinsko zelo različne. Tako se zopet pojavljajo ciganski tatovi in ugrabitelji (Slavko Dokl: *Uskoška princesa*, Miroslav Malovrh: *Kralj Matjaž*, Januš Golec: *Kruci*), zviti in prebrisani Cigani in Ciganke (Peter Bohinjec: *Za poklicem*, Ivan Cankar: *Krčmar Elija*, F. S. Finžgar: *Ciganasti škorec*, Tone Partljič: *Mala*), Ciganke kot vedeževalke (F. S. Finžgar: *Stara in nova hiša*) in tudi kot ljubezenske partnerice neciganskih moških (Milena Mohorič: *Hiša umirajočih*, Ožbalt Ilauing: *Slednji vitez Reberčan*, Ivan Cankar: *Potepuh Marko in kralj Matjaž*).

Izmed tatov je bil v delu Slavka Dokla *Uskoška princesa* (1988) najbolj znan Cigan Kurji Marko, ki je ime dobil po svoji veliki strasti do tujih kokoši. Pripoved sicer v ospredje postavlja Uskoke in njihovega vodjo Piera, ki je nekoč iz rok razbojnikov rešil Ano Marijo, hčer graščakov Wuzeth. Zaradi ugrabitve so jo ljudje izobčili in tako se je odločila za maščevanje. Uskokom je pomagala pri ropanju gradov, obenem pa so se med njo in Pierom prebudila tudi ljubezenska čustva. Pri enem izmed ropov pa so hlapci pobili vse Uskoke razen Piera, za kar je bil kriv ravno Kurji Marko, ki je hlapcem izdal, kje se Uskoki nahajajo. Ko je izvedel, kaj je s svojim dejanjem storil, mu je

postalo žal. Ana je po rojstvu sina umrla, Pier pa se je spoprijateljil z Matulino z otoka Silba.

Bolj kot za tatove bi Cigane v delu **Kruci** (1934), katerega avtor je Januš Golec, lažje označili za ugrabitelje in maščevalce.

Kruci so bili združeni ogrski kmetje, hlapci in tudi plemenitaši, ki so se organizirali pod pretvezo, da se bodo bojevali proti Turkom, v resnici pa so se proti domačim graščakom. Veržejski strelci pa so pred njimi in Turki branili domove. Ropoševo Vido, hčer njihovega vodje, je nekoč s pomočjo Krucev ugrabil Jurij Godrnja, ker ga je le-ta zavrnila. Ciganski poglavar se je ob ugrabitvi škodoželjno smejal, saj še ni pozabil brc, ki mu jih je Karol Ropoša namenil, ko se je Marko strinjal z Vidino zavrnitvijo Jurija. Vidi je uspelo pobegniti, zatekla se je v ciganski tabor. Takrat pa je prišlo na vrsto Markovo maščevanje. Pod pretvezo, da ji bo pomagal, jo je predal Židu Izaku, ta pa naprej v harem paše Ibrahima. Preimenovali so jo v Dinoe-Dinoe, postala je paševa najljubša žena in mu rodila sina. Po turškem porazu na Dunaju je skupaj s sinom pobegnila nazaj domov. Njegovo življenje so terjala grozodejstva Krucev, ki so bili nato z Vidino pomočjo poraženi, Ropoša pa je za Godrnjo in Cigana Marka določil smrt na kolu.

Prav tako se za posilstvo dekleta Ester maščujejo tudi Cigani v Malovrhovem delu **Kralj Matjaž** (1904). Anton Magajna je namreč v gozdu naletel na samostanskega meniha, patra Celestina, in ga osumil posilstva mlade hčere kralja Davida. Pater je po krivem prisegel nedolžnost, Cigani pa so se maščevali in v samostanu podtaknili ogenj. Menih Erazem je zaradi pokvarjenosti menihov hotel oditi iz samostana. Vrgli so ga v ječo, kjer je bilo zaprtih tudi nekaj Ciganov, med njimi posiljena Ester. Cigani so s pomočjo Simona Kozine ujeli Celestina in ga zamenjali za ujetnike. V napadu na samostan je bil kralj David ubit, Celestin pa je tako postal prior. V ljudeh se je zaradi Celestinovih dejanj vzbudilo nezaupanje do katoliške vere, kar sta izkoristila Erazem in Magajna za širjenje protestantizma. Cigani so Celestina ujeli in ga obesili na samostanska vrata, krivce pa so iskali med kmeti, zato je Magajna pozival v boj za staro pravdo. Upor je bil zadušen, Magajna pa se je vrgel v jamo Pekel.

Da pa znajo biti Cigani tudi neverjetno prebrisani in pametni, dokazuje že Cankar v povesti **Krčmar Elija** (1911), v kateri prebivalci vasi Osojnica kljub župnikovim opozorilom živijo neodgovorno, ves čas lenarijo in pijančujejo. Po prihodu

Elije Nahmijasa, novega krčmarja, pa se stanje še poslabša. Ljudje mu slepo zaupajo in se pri njem zadolžujejo. Edini, ki Elijo spregleda, je Cigan. V krčmi pove zgodbo o človeku, ki je v krčmi zapil vse svoje premoženje, se s tem norčuje iz krčmarja in obiskovalcev in se jim ves čas smeji. Kmetje spregledajo in požgejo Elijevo krčmo, na pogorišču pa Elija postavi novo hišo. Kmalu obuboža in umre. Trije Potnikovi sinovi, ki so se bali sodnega dne in so odšli od doma, pa se vrnejo.

To isto lastnost takoj za Cankarjem uporabi tudi Peter Bohinjec v delu ***Za poklicem*** (1912), ki v ljubezensko zgodbo med plemkinjo Regino Kordulovo Kajzelovo in grajskim oskrbnikom Tomažem Kinskim za popestritev vplete tudi motive iz ciganskega življenja ter lik prebrisane Ciganke Petke. Zaljubljenca se kljub stanovskim razlikam poročita, po rojstvu sina pa Regina umre. Tomaž se sicer še dvakrat poroči, vendar ni posebno srečen.

Zelo zvito so Cigani v Finžgarjevem ***Ciganastem škorcu*** (izšel 1894 pod naslovom *Počitniški spomini*) pretentali tudi malega Mlakarjevega Janka, ki je preživel počitnice pri stricu v Dobovi, kjer se je navdušil za majhne konjičke, imenovane murčki. Eden izmed hlapcev je v svoji nagajivosti Janku povedal, da takšne konjičke prodajajo Cigani. Ko so ti prišli v deželo, se je Janko strahoma napotil k njim. Cigani so ga pretentali. Vzeli so mu denar in mu zanj dali škorca, po imenu Murček. Škorec je postal zvesti Jankov spremljevalec, vendar pa so bile z njim velike težave, med drugim je Janku ukradel srebrnik, ki mu ga je dala teta. H koncu škorčevega življenja je botroval hišni pes, kljub jezi pa je bilo Janku za škorcem hudo.

Prebrisan in zviti, a kljub temu dobrega srca, je bil tudi Cigan Bata, ki ga je junak Partljičevega romana ***Mala*** (1992) spoznal v Vojvodini.

Glavni junak, petdesetletni režiser Tom, je namreč preživel noč s črnolasim dekletom, o katerem ni vedel nič, niti pravega imena. Pravil ji je Mala. Žena Evica ga je postavila pred prag in tako je z Malo odšel na nek rečni otok v Vojvodini.

Spoprijateljila sta se z Bato in njegovo ženo Jelo. Bata je bil prebrisan Cigan, ki je ribičem občasno kradel mreže, vesla in trnke. Idilo na otoku je prekinila vest o vojni v Sloveniji. Tom se je v skrbeh za družino vrnil domov, čeprav doma ni mogel ničesar spremeniti. Mala je v tem času izginila, prijatelj Jovo pa mu je povedal, da so jo videli na tržnici, ko je z nekim Ciganom prodajala ribe.

Kot že omenjeno, pa v slovenski literaturi tudi ciganske ženske kot motiv prav nič ne zaostajajo za moškimi. Pri Ivanu Cankarju in Mileni Mohorič so Ciganke zakonske partnerice, pri Ožbaltu Ilaunigu le privlačna enovečerna družba, pri Ivu Kovačiču in F. S. Finžgarju pa vedeževalke in tatice.

Ivan Cankar: *Potepuh Marko in kralj Matjaž* (1905)

Marko je po smrti svojega očeta s popivanjem in veseljačenjem zapravljal vse svoje premoženje in tako odšel po svetu. Po poti je izvedel zgodbo o kralju Matjažu in o tem, kako se je kmetom v času njegove vladavine dobro godilo, prav tako pa mu je neznanec povedal zgodbo o Ali Paši, ki je ljudi pohujšal, vendar so se mu na koncu maščevali. Neko noč pa je Marko sanjal, da ga je obiskal kralj Matjaž. Sanje so se razblinile, ko ga je prebudila zgrbljena Ciganka in ga odpeljala v tabor, kjer je tudi ostal. Poročil se je z lepim ciganskim dekletom, Cigani pa so ga vzeli za godca.

Milena Mohorič: *Hiša umirajočih* (1975)

Sršen je samovoljen in slab gospodar. Sin Rudl mu pobegne, Nacek se mu podreja, bolehen sin Tonko pa ga nadzoruje. Oče razdre ljubezenski zvezi hčere Mimike in sina Nacka, Mimikinega ljubimca celo ubije, njo pa zapre v klet, kjer rodi, otrok pa ji umre. Mimika edina v družini sprejme Ciganko, Rudlovo dekle, vzgaja njenega prvega otroka, od skopega Nacka in njegove žene pa se odseli. Stari Sršen v hiralnici v Gradcu umre.

Ožbalt Ilaunig: *Slednji vitez Reberčan* (1926)

Da bi si finančno opomogel, se hoče vitez Ivan Reberčan poročiti z Obeško Manico, ta pa je že zaljubljena v Manfreda, sina Reinprehta in Helene Štubenberg. Njuno skrito ljubezen izda Maničina pokvarjena sestrična Juta in oče tako Manico zapre v stolp. Manfred in sluga Črni Hanej jo poskušata rešiti, vendar ju preseneti Ivan, ki Manfreda ubije. Manica se vrže v prepad, očeta Nikolaja in Juto pa ob potresu zasujejo ruševine gradu Obeg. Ivan poskuša ponovno oropati samostan, vendar mu to prepreči oskrbnik Črni Hanej. Deželni glavar Reberčanom odvzame posest in jih izžene iz dežele. Na poti nazaj v rodno Švabsko Ivan pomaga Ulriku Celjskemu. V neki gostilni se zaplete s Ciganko Vando, ki mu napove smrt. Takrat v gostilno vdrejo Ogri in napadejo Ivana, Ciganka ga s svojim telesom poskuša zavarovati, pri tem pa oba z Ivanom umreta.

F. S. Finžgar: *Stara in nova hiša* (1900)

Gre za pripoved o dveh prijateljih, revnem Francetu in bogatem Skočirjevem Matevžu. France se je priženil k skromni in delavni Gorenjčevi Rezi, Skočir pa je za ženo dobil razsipno in naduto Tono. Toni je nekoč neka Ciganka prerokovala, da ji nekdo hoče zapeljati moža in ga naščuvati proti njej. Tona je v prerokbi prepoznala Franceta in njegovi sestri ter jih zasovražila. Kljub temu da je tudi Matevž pod Toninim vplivom Francetu pogosto metal polena pod noge, mu je bil ta vedno dober prijatelj. Matevžu je na koncu zaradi razsipnega življenja bogastvo pošlo, močno se je zadolžil, dolga pa ni mogel plačati. Njegovo življenje se je končalo, Francetovo skromno pa srečno nadaljevalo.

Ivan Kovačič: *Mladi gozdar* (1903/04)

Novopečeni gozdar Mirko Stojan se je zaljubil v županovo hčer, Zagričarjevo Milko, njo pa je snubil tudi Podleskov Tine, vendar ga je Milka zavrnila. Tine je bil poprej zaposlen pri nadgozdarju Hostniku, vendar ga je Mirko po njegovem naročilu odpustil. Tinetovo sovraštvo do Mirka je tako iz dneva v dan bolj rastlo. Za ljubezen med Mirkom in Milko pa so od berača Kozmeka izvedeli tudi dekličini starši in začeli ljubezni ostro nasprotovati, misleč, da gre snubcu le za bogato doto. Kljub temu so se kasneje omehčali in Mirka sprejeli. Njegovo bivališče sta nekoč obiskali dve Ciganki, začeli sta beračiti in prerokovati, mimogrede pa sta ukradli tudi ključ od vhodnih vrat. Mirko in njegov kuhar, Tone Sever, sta to še pravi čas ugotovila, saj je ponoči s Cigani prišel Podleskov Tine in hotel Mirka ubiti. Mirku in Tonetu je s pomočjo orožnikov, ki so iskali pobeglega vojaka Tineta, uspelo Cigane zvezati, Tineta pa ubiti.

Se pa tudi v tem sklopu literarnih del pojavljata dve Trdinovi deli, in sicer ***Kresna noč* (1882–1888) in *Pri pastirjih na Žabjeku* (po 1874).**

V prvi Martinek v kresni noči s pomočjo praprotnega semena posluša poročila čarovnic in čarovnikov satanu. Podgorska baronica pripoveduje, kako je na Kranjsko privlekla Cigane, „celo drhal izurjenih tatov in potepuhov“. (Trdina 1964: 46) To je storila tako, da je spretnega kovača, Cigana Petra, povabila, da se je naselil v njeni graščini. Komisar Mucelj je Petru in njegovemu krdelu potrdil domovinsko pravico na Kranjskem.

Druga pa govori o tem, kako pastirji na Žabjeku avtorju pripovedujejo različne zgodbe, med drugim tudi o kačah. Pravijo, da kače najbolj sovražijo Cigane. Ti namreč žvečijo tobak, ki kačam neznansko smrdi, zato Cigane pustijo pri miru.

5.1.3. Posamezne omembe Ciganov

V to skupino sem uvrstila tista dela, v katerih so Cigani oziroma motivi iz ciganskega življenja samo omenjeni oziroma se pojavljajo kot stranski motiv, ki pa nima večje teže.

Cigane v povezavi z glasbo tako omenja Miško Kranjec, in sicer v romanu *Strici so mi povedali* ter v delu *Življenje*, v katerem Laci svoje gosli podari Ciganu, sam pa ostane na kmetiji. Tavčar Cigane vplete v *Visoški kroniki* na začetku tretjega poglavja, ko Lukež in Izidor na poti k Wulffingu, katerega hčer je oče Izidorju namenil za ženo, srečata Ciganko Špelo Ocepko, ki jima prerokuje, da je njuna pot zaman. Avtor v tem delu Cigane povezuje z verskimi skakači.

Lik zapuščenega Cigančka se pojavlja tudi v Kosmačevem *Tantadruju*, gre namreč za Najdenega Peregrina, ki naj bi bil sin lepega Cigana in domače lepote. Ta je svojo nosečnost skrivala, po porodu pa je dečka odložila v cestni jarek. Za svojega ga je vzel Hotejec, ko pa je odrasel, je odšel po svetu kot pevec, ponoči pa je uganjal številne norčije. Omenjeno delo pa ni edino, v katerem Kosmač poseže po ciganskih motivih. V noveli *Gosenica* se pripovedovalec po prihodu iz zapora sprehaja po prebujajoči se naravi in sreča Ciganko, ki mu hoče napovedati srečo, vendar se zanjo ne zmeni preveč in odide naprej.

Kot stranski motiv se pojavljajo še v prvem delu Kovačičevih *Prišlekov*, ko Bubijeva družina na poti k stricu opazi ciganski tabor in jo prevzame strah, da jih bodo Cigani napadli. Kasneje Clairi izve, da so bili Cigani tudi njihovi predniki in je zaradi svoje plašljivosti na to kar malo ponosna. Ko se odpravljajo v Ljubljano, pa Ciganko prosijo, da jim pomaga peljati prtljago na železniško postajo.

Podobno, v povezavi z Dolenjsko in vasjo Cegelnica, pa avtor Cigane vpelje tudi v kasnejši roman *Otroške stvari*.

5.2 POEZIJA

V slovenski poeziji prav tako ne manjka pesmi, ki pojejo o Ciganih, Cigankah, njihovem življenju, ali pa jih zgolj omenjajo. Izmed osmih najdenih jih je kar polovica prežeta z ljubezensko tematiko, v večini teh pa gre za opevanje čarov ciganskih deklet.

Ena izmed takšnih je tudi Aškerčeva pesem **Ciganka**, v kateri pesnik opeva črno Ciganko Marijo, ki mu je prerokovala z dlani, od takrat pa je ne more več pozabiti, ker ga je prevzela njena lepota.

...

Črnolasa ciganka Marija!
vidiš, tvoje so krive oči,
da pozabiti več te ne morem,
da po tebi srcé me boli ... (Aškerc 1951: 325)

Drug takšen primer se poleg Aškerca kaže tudi pri Župančiču, v opusih obeh je namreč najti pesem z naslovom **Carmen**, katere inspiracijo sta pesnika črpala iz istoimenske Bizetove opere oziroma Mériméejeve novele, ki je njena predloga. Gre za neustavljivo privlačno, na trenutke že kar demonsko Ciganko Carmen, ki si je neprenehoma izbirala nove in nove ljubimce ter mnogim izmed njih nastavila past, jih s pomočjo svojih ljudi oropala in pogosto tudi pokončala. Edini, ki jo je zares ljubil, je bil Don José, ki je zaradi nje postal ropar in morilec, na koncu pa jo je zabodel.

Župančič pa v drugi kitici svoje pesmi Ciganko vidi takole:

...

„Žena, vem: ljubili so te, nekoč,
k tebi drhteli so mladi, v prvi nasladi
dihali tvoje ime so v tajinstveni nadi,
ti si se rogala – oni so padali v noč.“ (Župančič 2000: 22)

Podobno, kot usodno za moškega, pa jo v zadnji kitici prikaže tudi Aškerc:

...

„In ker ljubil sem te, Carmen,
šel sem zate v bolj krvavi ...
Jaz sem mrtev – ti si živa ...
Vrni spet mi pokoj moj!“ (Aškerc 1951: 324)

Na malo drugačen način pa je ljubezensko tematiko v svojo pesem **Ciganska romanca** vpletel Josip Murn, tokrat namreč ne gre za lepo Ciganko, pač pa za Cigana, ki je gospe Matildi igral podoknico, nato pa moral bežati pred njenim možem.

...

A mesec sijal je, šumljal je fontan,
pred možem je tekel s kitaro cigan. (Murn 1954: 204)

Sicer pa prej omenjeni Župančič v povezavi s Cigani ni napisal le ljubezenske pesmi, pač pa se je posvetil tudi bolj domovinski tematiki, in sicer v pesmi **Cigan**, v kateri ciganski glasbenik v kantini zagode vojakom in v njih prebudi domotožje.

Sodobnejša in nekoliko bolj povezana s problematiko rasne diskriminacije do Ciganov pri nas, pa je nekoliko sarkastična pesem Franca Davida z naslovom **Cigani**, v kateri avtor nasprotuje našemu diskriminatornemu vedenju in pravi, da so Cigani pravzaprav do nas povsem dobri, da pa smo mi tisti, ki smo „cigajnerji zlagani“ (David 1995: 8).

Cigane pa v povezavi z jezikom omenja tudi Prešeren v *Novi pisariji*:

...

„Gorjačarji, tatovi in cigani
po svojem govore; kogá za silo
nam v bukvah jezik svoj imeti brani?“

„Gorjačarsko, cigansko kaj berilo
bo čudno vam pisarjem pomagalo,
ak' bo se vse drugače govorilo? [...] (Prešeren 1980: 90)

Poleg najdenih pesmi pa sem zasledila tudi pesniško zbirko Danila Japlja **Cigani usode**, v kateri sicer ne gre za ekspliciten prikaz ciganske motivike, čeprav bi glede na naslov to morda pričakovali. Marjan Tomšič v spremni besedi k zbirki namreč pravi, da se pesnik „spreminja iz površinskega sprehajalca in pohajkovalca v rudarja, ki išče v globino in višino človekovega bivanja“, ⁴ pri tem pa sluti, da so ravno Cigani takšna nemirna, pustolovska, vedno iščoča bitja, ki pogumno odkrivajo poti usode, takšen pa naj bi bil tudi pravi pesnik.

⁴ Marjan Tomšič, *Na obali drugega časa*, v: Danilo Japelj: *Cigani usode* (Koper, 1989).

...

Ljudje smo cigani usode.
Od zore do temne noči
lovimo iskrice sreče,
lačni drobnih stvari. (Japelj 1989: 4)

5.3 DRAMATIKA

Izmed dramskih del sem z iskano motiviko našla samo dve, in sicer komedijo Frana Milčinskega *Cigani* (1906) in radijsko igro za otroke *Ciganček* (2001), avtorice Dragice Potočnjak.

Fran Milčinski: *Cigani*

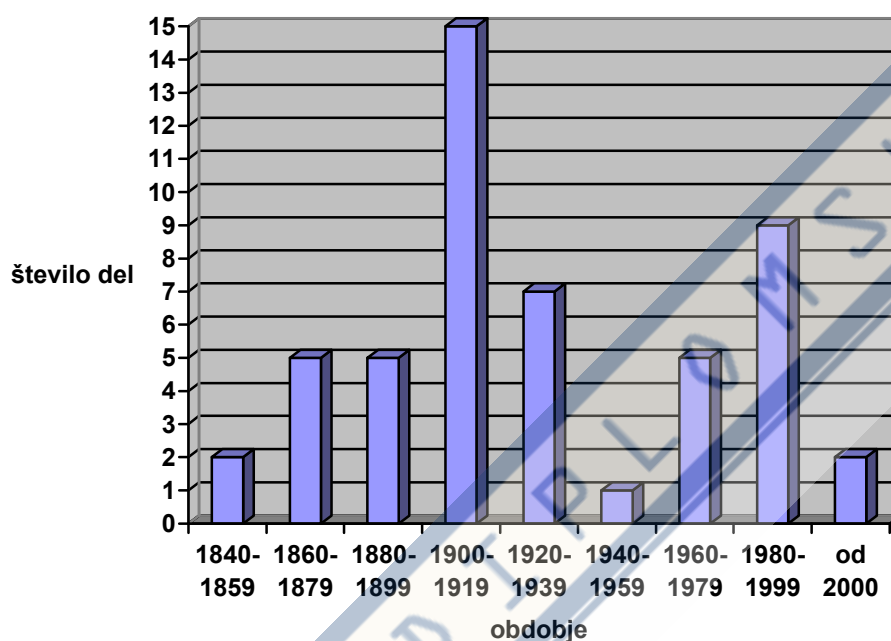
„Malomestna šaloigra v treh dejanjih“, kot je delo podnaslovljeno, se dogaja v enem izmed manjših slovenskih mest. Anica, hči gostilničarke, je zaljubljena v avskultanta Radoslava Zajca. Obišče ga na delovnem mestu in hoče, da ji obljubi večno ljubezen, on pa njuno zvezo jemlje kot samoumevno. V času njenega obiska orožniki privedejo in priprejo štiri Cigane, ki so obtoženi tatvine in beračenja: Danijela, Jura, Marijo in Katarino Brajdič. Gostilničarka prosi, da jih vsaj za en večer izpustijo, da bodo po odigrani igri o rokovnjačih godli v njeni gostilni. Cigane res izpustijo, ti pa izkoristijo priložnost in pobegnejo. Odvetnik Veselko v Ani vzbudi ljubosumje, ko se ji zlaže, da ima Radoslav sina z igralko Cvetano. Anica to Radoslavu očita in šele kasneje spozna, da se je motila. Skupaj s Cvetano, Petrom Brenkom in Črnetom se preobleče v Cigane, da nadzornik ne bi ugotovil, da so le-ti pobegnili. V vsej zmešnjavi Radoslav Anico prepozna in ji izpove svojo ljubezen, vrnejo pa se tudi pravi Cigani, saj je Ciganka Marija hotela nazaj k svojemu ljubčku, odvetniku Veselku. Ugotovijo, da jim ne bo treba v zapor, ker so komaj dan pred tem iz njega prišli in so jih zato oprostili.

Dragica Potočnjak: *Ciganček*

V tej radijski igri pa spoznamo 7-letnega Matica, ki se z mamo sprehaja po mestu in v izložbi občuduje rdeč avto na daljinsko upravljanje, ki mu ga mama kljub zahtevam noče kupiti. Srečata malega revnega Cigančka in mu dasta nekaj denarja. Matic je bil na Cigančka ljubosumen, kljub temu da mu je mama razložila, da Cigančkova družina denar potrebuje za hrano. Z razrezanimi hlačami in s peskom namazan po obrazu se vrne v mesto, da bi naprosil denar za rdeči avto. Dva starejša

fanta ga napadeta in mu skušata naprošen denar vzeti. Matic tako pristane v bolnišnici in se odloči, da bosta z mamico rdeči avtomobil raje kupila Cigančku.

5.4 STATISTIKA DEL GLEDE NA LETO IZIDA

Zgornji graf prikazuje vsa najdena dela glede na leto izida, pri čemer sem upoštevala le prve izdaje del, ne pa ponatisov. Za časovno enoto sem si zaradi boljše preglednosti izbrala dvajsetletje, pregled po posameznih letih bi namreč deloval preveč razdrobljeno. S to analizo sem želela ugotoviti, če morda kakšno obdobje po produkciji izrazito izstopa in če je za dejanski rezultat mogoče najti tehtne razloge oziroma pokazati pogostost ciganske motivike v slovenski književnosti na sploh.

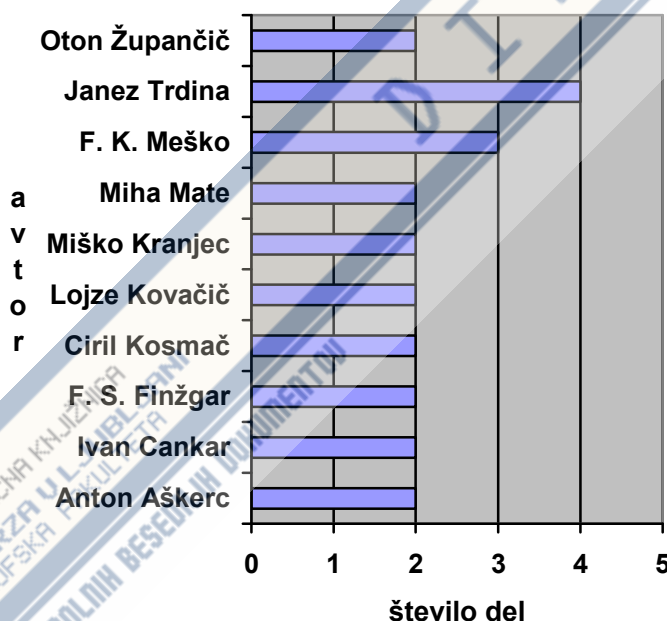
Izkazalo se je, da je po produkciji najmočnejše obdobje od leta 1900 do 1919. O skupnih smernicah del, objavljenih v tem obdobju, bi težko govorila, saj so si med seboj vsebinsko in strukturno zelo različna. Razloge za pogostost objav gre morda iskati v ciganski problematiki tistega časa, ki je bila tudi med ljudmi precej aktualna. Proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja so oblasti namreč intenzivno poskušale Cigane prepričati v stalno naselitev in opustitev nenehnega preseljevanja, pogoste diskusije o problemu pa so morda tudi pisatelje in pesnike vzpodbudile k vključitvi ciganskih motivov v svoja dela.

Najverjetneje je situacija podobna tudi z drugim produkcijsko najmočnejšim obdobjem 80. in 90. let. Vemo, da je bila v tem času – in je še vedno – aktualna problematika v zvezi s enakopravnostjo in diskriminacijo Romov, kar pa se verjetno odraža tudi v literaturi.

Najslabše zastopano pa je obdobje od leta 1940 do 1959, v katerem je v prvi izdaji izšla le Kosmačeva *Gosenica*, pa še v tej gre le za bežno omembo Ciganke. Najverjetnejši razlog za takšen rezultat je verjetno vojno stanje tistega časa, ki je zmanjšalo produkcijo literarnih del na sploh.

Kakor koli že, izkazalo se je, da je motivika ciganskega življenja aktualna že vse od konca 19. stoletja pa do danes in bo v literarnih delih najverjetneje prisotna tudi v naprej.

5.5 STATISTIKA DEL GLEDE NA AVTORJA

Tudi pri analizi pogostosti ciganske motivike pri posameznem avtorju sem upoštevala vsa najdena dela, ne glede na vrsto, zvrst, žanr ali naslovnik, v zgornji graf pa sem zaradi preglednosti vključila le tiste avtorje, pri katerih je frekvenca več kot ena.

Največ, kar štiri dela s cigansko motiviko, so nastala pod peresom Janeza Trdine, kar niti ni presenetljivo, če upoštevamo dejstvo, da je Trdina po prihodu na Dolenjsko začel zbirati narodopisno in zgodovinsko gradivo o življenju Dolenjcev in pri

tem zapisal vse, kar je videl, slišal in poizvedel, verjetno tudi v povezavi s Cigani, ki so se na tem območju že takrat zadrževali.

Po frekvenci Trdini sledi Franc Ksaver Meško s tremi deli, izmed katerih sta dve, *Ciganka* in *Ciganček*, namenjeni mladini in sta bili objavljeni v zbirki *Mladim srcem*, v kateri je Meško zbral več zvezkov zgodb o nagajivih in iznajdljivih otrocih, večinoma iz svojega domačega okolja, torej severovzhodne Slovenije, kar po mojem mnenju pomeni boljše poznavanje Ciganov in več stikov z njimi, posledično pa tudi pogostejšo uporabo takšne motivike v literaturi. Enako je tudi z njegovo povestjo *Štiri smrti*, v kateri gre a priori za kmečko tematiko, v katero pa avtor vključi tudi lik Ciganke Alenke.

Pri ostalih avtorjih se pojavljata po dve deli. Lojze Kovačič je Cigane vključil v romana *Prišleki* in *Otroške stvari*, in sicer na mestih, kjer opisuje dogodke v vasi Cegelnica na Dolenjskem, torej zopet v območju, ki je znano kot naseljeno s Cigani.

Enako je z Miškom Kranjcem, pisateljem Prekmurja, ki v svojih dveh delih, *Življenje* in *Strici so mi povedali*, obakrat omenja Cigane v povezavi z glasbo. Fran Saleški Finžgar, Ivan Cankar in Ciril Kosmač Cigane v svoja dela vpeljejo kot stranske motive, ki nimajo bistvenega vpliva na dogajanje. Poleg tega ti avtorji ne izhajajo iz področij (razen morda Finžgar z Gorenjske), kjer bi lahko v svojem življenju pogosteje prišli v stik s ciganskim ljudstvom, zato bi vzroke, ki so botrovali izbiri ravno teh motivov, težko našla. Morda je bil povod zgled iz tuje literature, kot na primer pri Aškercu in Župančiču, ki sta navdih za svoji ljubezenski pesmi – obe z naslovoma *Carmen* – našla v istoimenski Mériméejevi noveli, predlogi za mnogim znano Bizetovo opero. K nastanku druge Župančičeve pesmi pa je avtorja navdihnil spomin na belokranjske Cigane in prestajanje vojaščine v Gradcu.

Z dvema deloma sem v graf vključila tudi Miho Mateta, ki je znan kot pisec otroške in mladinske literature, v katero vključuje otroške like, pogosto pa tudi posebneže, kar Cigani brez dvoma so.

Če tako pregledam dejansko stanje te analize, ugotovim, da se mi je pričakovanje o povezanosti možnosti avtorjeve realne izkušnje s Cigani in uporabo le-te v literarnih delih deloma potrdilo, zlasti pri Trdini, Kranjcu, Kovačiču in deloma Mešku, ki so glede na svoj zemljepisni izvor imeli več možnosti za stik s ciganskim

življenjem, dejstvo pa je, da je moj vzorec razmeroma majhen in bi morala za natančnejše rezultate pregledati celotne opuse omenjenih avtorjev.

6 ANALIZA IZBRANIH DEL

Izmed prebranih proznih del sem si jih za podrobnejšo analizo izbrala 14. Pri izbiri nisem upoštevala kakšnih posebnih kriterijev, zanimali so me predvsem Cigani kot glavne osebe, kar pa se je izkazalo za razmeroma redek pojav. Zato sem se odločila, da upoštevam tudi tista dela, v katerih so Cigani stranske osebe, pa vendar imajo na razplet dogajanja pomemben vpliv.

Izbrana dela sem glede na leto izida razvrstila v 3 časovna obdobja. Želela sem namreč ugotoviti, kako se ta motivika skozi obdobja razvija, kakšne so podobnosti in v čem se obdobja med seboj razlikujejo. V prvo sem uvrstila dela, ki so nastala v drugi polovici 19. stoletja, in sicer so to naslednja:

- Simon Jenko: *Spomini* (1858),
- Fran Erjavec: *Na stričevem domu* (1860),
- Josip Jurčič: *Jurij Kozjak, slovenski janičar* (1864),
- F. V. Slemenik: *Izdajavec* (1873),
- Anton Koder: *Viženčar* (1881).

Drugo obdobje sestavljajo teksti, nastali v začetku 20 stoletja, to so:

- Rado Murnik: *Lepi janičar* (1911–1913),
- Gregor Žerjav: *Črna žena* (1910),
- Franc Ksaver Meško: *Ciganček* (1914),
- Franc Ksaver Meško: *Štiri smrti* (1914),
- France Bevk: *Soha svetega Boštjana* (1928).

Za zadnje obdobje, konec 20. stoletja, pa sem izbrala naslednja dela:

- Magda Stražišar: *Ciganka* (1971, 1974),⁵
- Borut Čontala: *Igralec s petim asom* (1988),

⁵ Delo je sprva izšlo v dveh delih, v celoti pa leta 1979.

- Feri Lainšček: *Namesto koga roža cveti* (1991) ter
- Milena Stojkovič: *Osemnajst nageljnov* (1993).

K oblikovanju opornih točk analize so me vzpodbudile ugotovitve Rajka Djurića o Ciganih v svetovni književnosti, ki sem jih predstavila v uvodnem delu. V izbranih delih sem tako opazovala vizualne značilnosti Ciganov, zlasti pogostost motiva ciganske lepote, njihove izstopajoče značajske lastnosti, znotraj tega pa tudi Cigane kot starše. Zanimalo me je tudi, kateri so najpogostejši poklici, s katerimi se Cigani ukvarjajo, odnosi z okolico in tudi med njimi samimi, mešane ljubezenske zveze ter njihova usoda v posameznem literarnem delu.

6.1 DRUGA POLOVICA 19. STOLETJA

6.1.1 Zunanje lastnosti

V povezavi z vizualnimi lastnostmi Ciganov v tem obdobju nisem opazila kakih izrazitih značilnosti, pričakovano izstopa črna barva las, polti, predvsem pa oči, njihov žar se kljub vidni revščini kaže tudi pri mali Cigančici, ki jo pripovedovalec sreča na pragu hiše v delu *Na stričevem domu*. „Raztrgana obleka joj je segla jedva do kolen, bila je medla in upalega, bolehavost zaznamujočega lica, ali oči so jej gorele kakor živi ogenj.“ (Erjavec 1888: 22)

V Kodrovem *Viženčarju* pa se pojavlja lepa ciganska rejenka Cilja, torej motiv ciganske lepote, za katero Jagasceva Mreta pravi, da je „[p]ridna in lepa kakor zamorska mati božja“, borič, ki pride pozvat Jančeta k vojakom, pa jo občuduje z naslednjimi besedami: „Pa pri mojej veri, da je lepo vzrastla Cilja, kakor konoplja ravno, pa obraz ima kakor makov cvet in pa oči, povem vam, črne, goreče oči kakor živo oglje in govoriti umé, da jo je veselje poslušati“. (Koder 1881: 578, 38)

Zelo zanimivo pa je vizualno predstavljena Ciganka v Jenkovih *Spominih*, ki fantom neko nedeljo napoveduje prihodnost. Avtor na njej sicer vidi sledove lepote, ki pa so prekriti z nesnago.

„Priletna ženska, pa visoke in tanke rasti in suhih udov je bila pokrita s cunjami, ki so nekaj na gosposko, nekaj na kmečko obleko opominjevale. Cela podoba bi ne bila nič kaj grda, ko bi je ne bila nesnaga pačila in nemarnost v laseh, ki so se od

zatemnelega obraza tako odlikovali s svojo črnoto, kakor nasproti dve vrsti zdravih zob s svojo beloto.“ (Jenko 1994: 6, 7)

6.1.2 Značajske lastnosti

6.1.2.1 Maščevalnost

Nedvomno bolj izstopajoče so v delih tega obdobja karakterne lastnosti, zlasti prevladuje maščevalnost, ki je prisotna kar v treh delih.

Že celotna zgodba Jurčičevega dela *Jurij Kozjak* temelji na ciganskem maščevanju. Cigan Samol je namreč na kozjaškem gradu skupaj s svojim sinom hotel ukrasti konja, pri čemer so ju zalotili in Marko Kozjak je malega Cigančka udaril tako močno, da je kasneje umrl. Cigan je obljubil maščevanje, pri čemer je imel „neciganskega sodelavca“, Markovega potuhnjenega brata Petra, ki se je prav tako želel maščevati za svojo zapostavljenost. Cigan je na podlagi Petrovega predloga ugrabil Jurija in tako je njun podli načrt uspel. Vendar pa se Cigan v delu maščuje še drugič. Tokrat Petru, ki ga je, kljub temu da ga je Cigan rešil iz gorečega mlina, sebično zatajil. Cigan je povedal resnico o Juriju in s tem omogočil, da sta se oče in sin zopet srečala. Na koncu pripovedi pa so Petra našli obešenega, zraven njega pa naj bi nekateri ljudje videli Cigana, ki se je maščevalno in škodoželjno smejal.

Tudi v Jenkovih *Spominih* je situacija podobna. Gregorčev Blaže je nekoč vasoval pri Micki, pri tem ga je opazil Janez in ga ranil s polenom, Blaže pa je, prepričan v Cigankino trditev, da je Janezu to dejanje naročil pripovedovalčev oče, letga z njeno pomočjo ubil in čez nekaj let priznal krivdo. Janeza in Blažeta je tako Ciganka naščuvala s svojimi natančno premišljenimi prerokbami in s tem maščevala svojega moža, ki so ga pred leti zasačili pri kraji in ga vrgli v ječo, kjer je umrl.

Motiv ciganskega maščevanja pa je prisoten tudi v *Izdajavcu* F. V. Slemenika. Vitez Vovk Cigane prosi, naj ugrabijo bratovega sina Milana, interes pa je pri tem zopet obojestranski, saj je eden izmed Ciganov na dvoru hotel ukrasti konja, vendar so ga dobili hlapci in ga pretepli. Zopet gre tako za „cigansko-necigansko“ sodelovanje, kar je prisotno že tudi v zgoraj obravnavanem Jurčičevem romanu, v obeh primerih pa so Cigani tisti, ki načrt izvedejo.

6.1.2.2 Materinstvo

Poleg tega da je v literaturi pogosto prisoten motiv ciganske lepote, pa naj bi ciganska mati, kot že omenjeno, pomenila simbol nežnosti, plemenitosti in dobrote. Prav takšna je mlada Ciganka Vida v Slemenikovem *Izdajavcu*. Oba, mož in sin, sta ji umrla v prepadu in tako ji je ugrabljeni deček Milan, ki ga je Ciganka vzljubila z vsem srcem, pomenil hkrati tudi tolažbo. Zanj je skrbela kot za lastnega sina in ga z vsemi močmi branila pred starimi Cigankami, ki jim je Vidina ljubezen do krščanskega dečka šla močno v nos. Šla je celo tako daleč, da je zastrepila eno od starih Cigank, dečka pa oddala neki družini v Dubrovniku.

Se pa po mojem mnenju plemenitost ciganskih mater postavlja pod vprašaj v Kodrovem *Viženčarju* in Erjavčevi povesti *Na stričevem domu*. V prvem je Ciganka vzela mrtvorojenega Viženčarjevega otroka, namesto njega pa pri njem pustila cigansko deklenco Ciljo, v drugem omenjenem delu pa se prav tako pojavi lik ciganskega najdenčka Pavla, ki ga je mati očitno zapustila, k sebi pa ga je vzela družina Kamenarjevih. Razlogi za takšni dejanji iz samih del sicer niso razvidni, nedvomno pa bi v povezavi z materjo, ki zapusti svojega otroka, težko govorili o njeni plemenitosti in dobroti.

6.1.3 Poklici

Glede poklicev oziroma dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo Cigani, v tem obdobju pride do dveh zanimivih skrajnosti, ki sta bistveno povezani z dvema različnima načinoma življenja Ciganov, ne glede na njihov skupen izvor. Na eni strani se namreč pojavlja motiv tipičnega, nomadskega življenja Ciganov znotraj njihovega plemena, iz česar se oblikuje tudi predstava o njihovih dejavnostih. Tako so ciganski moški pri Jurčiču in Slemeniku prikazani kot ugrabitelji otrok (ugrabijo Jurija in Milana) in kot tatovi na sploh (oboje poskušajo z gradov ukrasti konje). Podobno so s tipičnimi dejavnostmi predstavljene tudi Ciganke, in sicer kot vedeževalke in zdravilke. Ciganka tako že pri Jurčiču napoveduje prihodnost hlapcem na kozjaškem gradu, da bi njihovo pozornost odvrnila od moža in sina, ki sta poskušala odpeljati konja. Prav tako je napovedovalka prihodnosti Ciganka v Jenkovih *Spominih*, v Kodrovem delu pa najdemo motiv zdravilke in čarodejke, ki jo je stari Viženčar poklical, da bi rešila njegovo ženo in otroka pri porodu.

Za drugo skrajnost pa gre v delih, v katerih so avtorji uporabili motiv ciganskih najdenčkov, ki so jih sprejele in vzgojile kmečke družine. Na ta način niso bili v stiku s svojimi ljudmi in tako tudi niso prevzeli njihovih življenjskih navad. Takšna sta Ciganka Cilja in Kamenarjev Pavle, pri katerih je od ciganskega porekla ostala le zunanja podoba in morda kakšna značajska lastnost, pri Pavletu pa še izrazita nadarjenost za glasbo, nedvomno pa ne način življenja, saj se oba ukvarjata s kmečkimi in hišnimi opravili.

6.1.4 Odnosi

6.1.4.1 Odnosi drugih ljudi do Ciganov

Kljub temu da Kamenarjev Pavle vse od otroštva ni živel pri ciganskih ljudeh in je bil po srcu dober človek, so ga njegove korenine močno zaznamovale in so ga stale celo življenja. Oče njegove ljubljene Marice ga samo zaradi njegovega izvora ni maral za zeta in je hčeri izbral drugega moža, vdovelega Mlinarjevega Antona. Nekega večera so slišali le še Pavlovo otožno igranje na gosli, zjutraj so le-te našli strte, Pavla pa utopljenega.

Situacija v *Viženčarju* je pravzaprav podobna, pa kljub temu povsem drugačna. Tudi Cilja je bila ciganska rejenka, ki ni živela pri svojih ljudeh, vendar pa jo je okolica občudovala, jo imela rada in ji je privoščila srečo z Jančetom, kar se je na koncu tudi izpolnilo.

6.1.4.2 Odnosi med Cigani

Ena izmed vrlin, ki se med Cigani ne samo pričakuje, ampak tudi zahteva, je zvestoba njihovemu ljudstvu. To dokazuje že zgoraj omenjena Ciganka Vida, ki je morala dečka oddati dubrovniški družini. Na eni strani sta ji to narekovali njena materinska ljubezen in strah za dečkovo varnost, po drugi strani pa so tako od nje zahtevali njeni ljudje, saj bi jo drugače izločili in jo označili za izdajalko.

6.1.5 Ljubezenska razmerja

Edino uspelo ljubezensko razmerje v tem obdobju, v katerem je eden izmed partnerjev ciganskega porekla, je zveza med Jančetom in cigansko rejenko Ciljo v *Viženčarju*. Njuna ljubezen je s strani drugih ljudi pozitivno sprejeta, edina ovira je pravzaprav stari Viženčar, ki pošlje Jančeta k vojakom, da bi zaljubljenca ločil in

obdržal Ciljo zase. Ciganske korenine tako v tem primeru niso nikakršna ovira na poti k ljubezenski sreči in Janče se po svoji oprostitvi in vrnitvi s Ciljo poroči.

Prav nasproten pa je, kot sem že omenila, razplet med Marico in Pavlom, ki ju nesrečno razdruži prav cigansko poreklo oziroma predsodki družine do njega.

6.1.6 Usoda Ciganov

Razpleti obravnavanih zgodb so zelo različni. Nekatere se za Cigane končajo srečno, spet druge jim niso naklonjene, nekatere pa na njihov nadaljnji obstoj sploh nimajo nobenega bistvenega vpliva. Takšna je na primer Jurčičeva zgodba, v kateri Samol po svojem maščevanju Marku in Petru enostavno izgine, po svojem izpolnjenem poslanstvu enako stori tudi Ciganka v *Spominih*, iz dela nerazvidna pa je po izpolnjeni ugrabitvi usoda Ciganov v *Izdajavcu*.

V Kodrovem *Viženčarju* se zgodba za Ciganko Ciljo razplete srečno, saj se po vseh spletkah in neprijetnih dogodkih končno poroči s svojim izbrancem Jančetom.

Bistveno drugačna je usoda ciganskega najdenca Kamenarjevega Pavla, ki potem, ko njegovi ljubljeni oče določi drugega ženina, stori samomor.

6.2 ZAČETEK 20. STOLETJA

6.2.1 Zunanje lastnosti

Tudi v tem obdobju najdemo motiv ciganske lepote. To je mlada Ciganka Marija v Bevkovi *Sohi svetega Boštjana*, ki jo Francozi skupaj z očetom vzamejo na voz in jo z otipavanjem in nadlegovanjem ponižujejo. Njena lepota je prevzela zlasti Ivana, ki je imel občutek, da „mlade ciganke, njenih vročih oči in rjave polti ne bo mogel več pozabiti.“ (Bevk 1953: 352)

Lepota je tudi vrlina Ciganke Alenke iz Meškovih *Štirih smrti*. „Postala je najlepše dekle v vasi. Nekoliko zagorelega, pravilno okroglega in fino rdečega obraza, mehkih črnih las, belih majhnih zob med nekoliko vznesenimi ustnicami, črnih, globokih oči [...]. (Meško 1914: 20)

Ženski ciganski lepoti popolno nasprotje pa je stara, zgrbljena in umazana Ciganka Čirikli iz Murnikovega dela *Lepi janičar*, ki ugrabi Blagajevo hčer Alijano. Čirikli je „umazana, odeta v pisane cape, razmršeni, gavranje črni lasje so ji polni prahu

in masti. [...] Dolgi uhani s steklenimi biseri ji udarjajo ob črnorjava lical. [...] Njen obraz je bil nemara kdaj lep, ali nezgode, grenjave in vroče strasti so ji bile zmaličile pravilne poteze.“ (Murnik 1979: 21)

6.2.2 Značajske lastnosti

6.2.2.1 Maščevalnost

V povezavi s karakternimi značilnostmi zopet po vzorcu *Jurija Kozjaka* izstopa izrazita ciganska maščevalnost, in sicer v zgodbi Murnikovega romana *Lepi Janičar*. Salda se hoče maščevati Ljudmili, ker ji je pred leti speljala grofa Blagaja, zato v ciganskem taboru poišče Ciganko Čirikli in ji predlaga, naj ugrabi Blagajevo hčer Alijano. Ciganka z veseljem sprejme nalogo, saj bi se s tem maščevala tudi sama, ker so na Blagajevem gradu pretepli njenega sina Sonakaja zaradi srne, ubite v njihovem lovišču. Zopet tako pride do „necigansko-ciganske naveze“, v kateri je Ciganka izvršitelj načrta, le-ta pa na koncu prav tako propade. Alijana se srečno vrne domov, Ciganka izda Saldo, ta pa se z lastno zastrupitvijo izogne kazni.

Maščevalna pa je tudi Ciganka Nigana iz Žerjavove *Črne žene*. Njeno maščevanje izhaja pravzaprav iz ljubosumja, saj je hotela prebosti srce Francetovi ženi Zalki in njenemu otroku, misleč, da se je France vrnil k njima, njo pa zapustil.

„[P]risegam ti pri duhovih in pri svetlih zvezdah, pri vseh vetrovih, pri zvijači hudobnega duha, da bom prebodla srce tej ženi in tudi otroku s svojim ostro brušenim bodalcem.“ (Žerjav 1964: 49) Načrta sicer ni izpeljala, je pa kasneje požgala Francetovo hišo.

Ne ravno maščevalen, nedvomno pa ognjevitga karakterja je tudi mali ciganski najdenček Leksej iz kratke zgodbe Ksaverja Meška *Ciganček*. Mina je že v njegovih najzgodnejših letih opazila nagnjenje k jezi in nasilnosti in se ves čas trudila to cigansko strast zatreti, še preden bi se preveč razbohotila v njegovem otroškem srcu.

„Bleščeče črni lasje so mu segali globoko dol na čelo, izpod katerega se je bliskalo dvoje velikih ognjevitih oči. Ljubko in radostno so zrle te oči v svet! A če ga je kdo dražil, mu je vzplamtelo v njih silovito in grozeče.“ (Meško 1994: 49)

6.2.2.2 Nomadstvo

Druga lastnost Ciganov, ki se v tem obdobju najbolj kaže v Žerjavovi *Črni ženi*, je nemirna ciganska kri, ki te ljudi žene po svetu kakor divje nomade, hkrati pa je ta

lastnost povezana tudi s pripadnostjo in zvestobo ciganskemu ljudstvu, ki je Nigani pomembnejša kot pa zvestoba možu in domu. „V mirni hiši, pod varno streho kar ne more strpeti. Ven mora na širo pustinjo in se potikati po njej kakor prosta hči puščave, mora spati pod prostim nebom, mora živeti svobodno, brezskrbno.“ Cigansko srce je namreč „kakor veter, danes vroče kakor ogenj, jutri že ledeno mrzlo. Obstanka nimajo nikjer in nikjer miru – potovati morajo neprestano kakor veter in kakor oblaki.“ (Žerjav 1964: 84, 71)

6.2.2.3 Materinstvo

Tudi v drugem obdobju je tako opevana in povečevana dobrota in predanost ciganskih mater močno vprašljiva, saj se zopet pojavi motiv zapuščenega ciganskega otroka (Meško: *Ciganček*), ki sta ga sestra našli v gozdu, ga sprejeli in vzgojili.

6.2.3 Poklici

Kot v prejšnjem obravnavanem obdobju se tudi v tem pojavljajo zelo različne dejavnosti, ki so izrazito ali pa malo manj tipične za Cigane. V eni izmed Meškovih pripovedi na primer najdemo Ciganko Alenko, ki se je skupaj s svojo družino preselila v hišo in živela povsem značilno kmečko življenje, nepovezano s ciganskim. V drugi pa omenjeni avtor vplete lik najdenčka Lekseja, ki zna neverjetno mило igrati na gosli, njegov talent po mnenju Lesjakovega Jakoba, ki je bil tudi njegov učitelj, izhaja iz njegovih korenin: „Ciganska kri! Cigani so vsi rojeni muziki.“ (Meško 1994: 62)

Neverjetni učinek ciganske glasbe, ki je prepletena z iskrenimi in globokimi čustvi izvajalca, se je pokazal tudi v Bevkovem besedilu, ko je stari Cigan, nesrečen zaradi poniževanja njegove hčerke, otožno zaigral na gosli.

„Gosli so sprva kriknile, kakor da prihaja glas iz ranjenega srca, nato so potišale, kakor srce, ki umre. [...] Bilo je, kakor da starec igra na lastnem srcu, ki ve za vse njegove skrivne bolečine in zna ujeti najpopolnejši izraz.“ (Bevk 1953: 350)

Ivanu je bila „ciganova pesem [...] kot novo spoznanje.“ (Bevk 1953: 353) V tistem trenutku si je zaželel, da bi tudi on svojim podobam znal vdahnuti toliko življenja, kot ga je Cigan vdahnil svoji glasbi. To mu je pri oblikovanju sohe svetega Boštjana s pomočjo spomina na Ciganovo igranje in spoznanja ob smrti svojega deda tudi uspelo.

Poleg tega da so neverjetni glasbeniki, se Cigani tudi v besedilih tega obdobja ukvarjajo s podobnimi dejavnostmi kot v besedilih prejšnjega. Tako Murnik v svojem

romanu po vzorcu *Jurija Kozjaka* prikaže Cigane kot tatove in ugrabitelje (Čirikli skupaj z možem ugrabi Alijano), v Maglaju pa ženske napovedujejo prihodnost, moški so kovači in živinski mešetarji, vsi skupaj pa si sredstva pridobivajo tudi z beračenjem. Edini, ki mu nobeno delo ni po volji, je mož Ciganke Čirikli, ki je izrazit lenuh, medtem ko je njegova žena v gozdu sama ulovila in odrla srno, česar od ženske, četudi Ciganke, ne bi pričakovala, saj se mi zdi, da so znotraj tabora posamezne dejavnosti razdeljene na tipično moške in tipično ženske.

6.2.4 Odnosi

6.2.4.1 Odnosi drugih ljudi do Ciganov

Izrazito negativen odnos se kaže do Romankine Alenke in njene družine v *Štirih smrtih*, kljub temu da so bili pošteni ljudje in so živeli kot vsi drugi kmetje v vasi. Ampak okolici so bile njihove ciganske korenine zadosten razlog za zaničevanje in prezir. Edina, ki je odnos do Alenke spremenila, je bila Janezova mati Katra, ki je po poroki skrbno in delovno snaho zelo vzljubila.

Brez predsodkov sta tudi sestri Mina in Lona v Meškovem *Cigančku*, ki zapuščenega otroka, kljub temu da je ciganske krvi, sprejmeta odprtih rok in zanj skrbita kot pravi mami.

Drugačni so francoski divjaki v Bevkovem delu, ki se najprej norčujejo iz starega Cigana in ga dolgo nočejo sprejeti na voz, nato pa ponižujejo, otipavajo in si lastijo še njegovo hčer Marijo, vse dokler stari Cigan svoje bolečine ne izlije s pomočjo gosli. Glasba Francoze tako očara, da v trenutku spustijo Marijo in Ciganoma celo ponudijo hrane in pijače.

6.2.4.2 Odnosi med Cigani

Med Cigani v teh obravnavanih besedilih ni bilo zaslediti kakšnega posebnega medsebojnega razmerja, morda bi izpostavila edino brezpogojno zvestobo Ciganke Nigane svojemu ljudstvu, slednje ji je namreč, vsaj po njenem obnašanju in dejanjih sodeč, pomenilo mnogo več kot pa zakonska zveza s Francetom.

6.2.5 Ljubezenska razmerja

Ravno omenjeni zakon Ciganke Nigane in Bregarjevega Franceta se – tako kot vse druge zveze v tem obdobju – konča nesrečno. Spoznala sta se, ko so ranjenega Franceta našli Cigani, Nigana pa je zanj skrbela. Ciganka še zdaleč ni bila vzorna žena,

dom in moža je pogosto zapustila, saj jo je po svetu gnala nemirna ciganska kri in tako je France dobil celo vzdevek „vdovec žive ciganske princesinje“. (Žerjav 1964: 43) Kljub temu je ob njej vztrajal, dokler ni Ciganka domnevno umrla v požaru. Po tistem se je France poročil z Zalko, vendar mu je dolžnost narekovala, naj jo zapusti, ko je ugotovil, da je Nigana še živa in ga je le-ta poiskala. Zopet je pri njej vztrajal, kljub temu da je še vedno velikokrat nenapovedano odpotovala s svojimi ljudmi. Ko je France odšel k vojakom, mu je ves čas sledila in preverjala, če se ni morda vrnil k Zalki. Njeno življenje se je nesrečno končalo v eksploziji mostu, France pa se je vrnil k Zalki in se vnovič z njo poročil.

Popolna je sprva delovala tudi ljubezen Ciganke Alenke in Meglovega Janeza. Le-ta se je z Alenko poročil, kljub temu da so mu jo vsi odsvetovali, stari Megla pa mu je še celo na smrtni postelji prepovedal, da bi to „cigansko čarovnico“ (Meško 1914: 12) kdaj pripeljal v hišo. Kmalu se je njun zakon začel krhati, vendar Alenkino poreklo s tem neposredno ni imelo nobene zveze. Bila je vzorna žena in je pridno skrbela za moža in otroke. Kriv je bil Janez, ki je po treh letih skupnega življenja začel neznosno popivati, kar je bila morda posledica krivde za očetovo smrt in obžalovanja, da ni izpolnil očetove zahteve glede poroke. Do žene je postajal osoren in grob, pogosto ji je očital, da k hiši ni prinesla niti beliča. Njegovega pitja ni ustavila niti smrt starejših dveh otrok. Nazadnje je pijača terjala njegovo in posledično tudi življenje njegovega bolnega tretjega otroka.

6.2.6 Usoda Ciganov

Kar dve zgodbi iz tega obdobja se končata s cigansko smrtjo. Prva je Žerjavova *Črna žena*, v kateri Nigana izgubi življenje na mostu, ki so ga kmetje vrgli v zrak kot obrambo pred Turki. V drugi, Meškovem *Cigančku*, pa najdenček Leksej skuša rešiti gosli, ki mu jih je pastir Pavle vrgel v prepad, in še sam pade v globino. Tako so se razblinile vse njegove sanje in hrepenenja po velikem svetu, ki sta jih v njem prebudila glasba in Jakobovo pripovedovanje o njegovih popotovanjih.

V drugi Meškovi pripovedi pa Ciganka Alenka na koncu sicer preživi, vendar pa s hčerko ostane sama in bolna, saj ji je smrt vzela njene tri otroke, pijača pa tudi sicer krutega moža.

V Bevkovi *Sohi svetega Boštjana* usoda Ciganke Marije in njenega očeta, s katerima skupaj s Francozi nekaj časa potuje Ivan, ni znana, saj avtor po Ivanovem odhodu s francoskega voza Ciganov ne omenja več.

Prav tako je neznanka nadaljnja usoda Ciganke Čirikli iz Murnikovega romana. Avtor navede le to, da so jo po vrnitvi Alijane poiskali, da bi priznala ugrabitev, ona pa je izdala Saldo, prebrisano izkoristila njihovo nepozornost in nato izginila neznano kam.

6.3 KONEC 20. STOLETJA

6.3.1 Zunanje lastnosti

Od vizualnih lastnosti zopet izstopa lepota ciganskega dekleta Šeriban iz Čontalovega romana *Igralec s petim asom*. Mrkemu, ki je z njo preživel eno samo noč, se je zdela najlepša ženska, kar jih je kdaj imel, vendar se je hkrati zavedal, da so jo imeli tudi že mnogi drugi in to mu je vzbujalo prezir. Na ta način, kot objekt spolnega poželenja, je Šeriban pogosto tudi prikazana. „V njenih gibih je bilo nekaj, kar bi v vsakem okolju neustavljivo privabljal moške poglede. Komaj prikrito valovanje se je širilo od tega telesa in opozarjalo, da je v bližini prava ženska [...]. (Čontala 1988: 23) Poleg tega pa njena lepota na trenutke deluje celo demonsko, zlasti na sramežljivega Čifuta, ki Šeriban povečuje kot boginjo in se ji je pripravljen v vsem podrediti. Na njeno zahtevo celo ubije Mrkega, ker jo je pretepel in ji storil silo.

6.3.2 Značajske lastnosti

6.3.2.1 Maščevalnost

Izmed značajskih lastnosti pa bi Šeriban zlahka pripisala tudi maščevalnost. Najprej se maščuje Akifu, ki je njo in njeno devištvo prodal nekemu starcu, in sicer na ta način, da policiji izda skrivališče, v katerem je Akif hranil ukraden denar in zlatnino. Drugič se maščuje Mrkemu, ki jo je v diskoteki zverinsko pretepel in posilil. Tokrat s smrtjo, ki jo je na njen ukaz izvršil sicer strahopetni Čifut.

Ciganska maščevalnost se pokaže tudi v romanu Ferija Lainščka *Namesto koga roža cveti*. Na eni strani v povezavi s Frido, hčerjo Durgole Neni, ki jo je neka Ciganka nekoč iz maščevanja preklela, tako da je lahko rodila le Cigana. Na drugi strani pa nekega dne najdejo Babičevo truplo. Sumijo, da ga je ubil Bumbaš – debeli Babič je namreč posilil obe njegovi hčeri, Ano in Fano.

6.3.2.2 Starševstvo

Starševstvo je Ciganom v nekaterih obravnavanih literarnih delih očitno zadnja skrb. Halgatova mati Tereza svojega sina zapusti povsem brez slabe vesti in po dolgem času brez obotavljanja v hišo pripelje novega moškega, enako pa je tudi z njegovim očetom, ki po vrnitvi domov sploh ne ve dečkovega imena. Podobno se je godilo tudi Milenci Hudorovac, ki je bila že od vsega začetka nezaželen in s strani matere zaničevan otrok samo zato, ker je imela bolj svetle lase in polt. Poleg tega se mati v svoji vlogi ni izkazala niti ob rojstvu vnukinje, ko je lastno hčer napodila iz stanovanja.

6.3.2.3 Želja po drugačnem življenju

Značilnost, ki se je v literarnih delih tega obdobja izkazala za novo, je nedvomno želja Ciganov po drugačnem, novem načinu življenja, ki ne bi več temeljil na večnem preseljevanju in nestanovitnosti. Junaki poskušajo preseči svoj dotedanji ciganski svet in narediti korak v novega, boljšega. Pri tem naletijo na številne ovire in neodobravanja s strani „obeh svetov“. Nekaterim te ovire uspe premagati, spet drugi ostanejo determinirani s svojim poreklom in ujeti na meji med obema svetovoma, lahko pa se zgodi še hujše – vrnitev v prvotni svet in s tem razočaranje in poguba.

Uspešno je korak v novo življenje kljub revščini, pogostem brskanju po smeteh in prosjačenju ter večni borbi z bolhami in ušmi storila Milenca Hudorovac v delu *Osemnajst nageljnov*. Deklica je kljub zaničevanju s strani sošolcev rada hodila v šolo in kot prvi ciganski otrok tudi končala osemletko, šolanje pa nadaljevala v pletilski šoli. Ves čas je tudi služila denar z obiranjem hmelja, ostali, neumiti in zapuščeni Cigani, ki so še živeli v taboru, pa so se ji gnusili. Ni mogla razumeti, da so svojim načinom življenja zadovoljni. Kljub uspehu je s strani Ciganov, prav tako kot prej s strani ostalih ljudi, doživela prezir. „Bože, bože, glej to. Gospa je ratala, a imela je ušivo glavo, ko ja. Fuj te bilo!“ (Stojkovič 1993: 52)

Drugačnega življenja si je želela tudi Šeriban v Čontalovem romanu. Kako velik in neznan je svet, je prvič začutila v vili starca, kateremu jo je Akif prodal. Ta svet je bil „čisto drugačen od tistega, ki ga je spoznavala med neskončnim pomikanjem Akifove družine od mesta do mesta, iz države v državo. [Začutila je], da je lahko tudi mehak in udoben, bogat in čuten.“ (Čontala 1988: 326) Verjetno je bila ravno ta želja razlog, da si je Šeriban izbirala bogate moške, od katerih je poleg spoštovanja pričakovala tudi razvajanje. Ker je precej časa preživela ob Mrkem, ki je od nje pričakoval le pomoč pri

prodaji kave, je idealen moški zanjo postal bogati Sarajevčan Sarajlija, ki pa jo je na koncu prav tako razočaral. Še v nedeljo, ko je s Talerjem sklenil posel o menjavi petih golfov za tono kave, jo je pustil samo. Šeriban je kupčije sicer spoštovala, saj je od njih prihajal denar, „vendar se ji je zdelo, da Sarajevčanu včasih preveč pomeni. To je po drugi strani pomenilo, da mu ona, Šeriban, pomeni premalo.“ (Čontala 1988: 402) Piko na i je pomenila Sarajlijeva zahteva, da mu bo pomagala pri prodaji kave. Morda je bil ravno to simbolični znak, da ji veliki svet, razvajanje in bogastvo enostavno ni namenjeno, da je kot Ciganka dobra le za prodajo kave.

Poskus prehoda v drugi svet se je izjalovil tudi Ciganu Pištiju, junaku romana *Namesto koga roža cveti*. Pišti se je šolal, da bi ciganstvo presegel in tudi njemu ni bilo jasno, zakaj se vsi Cigani le nemo vdajajo fatalizmu in se za boljše življenje niso pripravljali ločiti od tradicije. Halgato polbrata absolutno podpira in z igranjem intenzivno služi denar za njegovo šolanje, saj mu, kot pravi Zdravec (Zdravec 1997), Pišti pomeni upanje za boljšo prihodnost, za odpravo brezsilnosti in črnogledosti. Vse se začne podirati, ko Halgato ob igranju v neki gostilni izve za Pištijevo ljubezen, ki mu jo je le-ta zatajil. Od takrat se s polbratom oddaljita, Pišti pa zaradi nesreče, ki jo je povzročila Iza, pristane v zaporu. Dekle se odloči za samostan, Pišti hoče pobegniti iz zapora in pri tem ubije ječarja, s čimer si prisluži še dodatno kazen. Halgato tako dokončno spozna, da je ciganska usoda nespremenljiva, saj je tudi Pišti, ki ga je Halgato tako poveličeval, le morilec in zapornik, njegova vila, ki si jo je sezidal v Veliki vejsi pa je po mnenju Zdravca le simbol za nedoseženo in nedosegljivo. Pišti tako ostane na meji med obema svetovoma, „v praznoti med zavrženim in nedoseženim, v tej tragični razdvojenosti [pa tako] obupa in se ustrelj.“ (Zdravec 1997: 332)

6.3.3 Poklici

Podobno kot v prejšnjih dveh obdobjih, bi tudi v tem lahko govorili o „kmečki Ciganki“ Korenovi Anki, ki sicer ni najdenka, vseeno pa je vse od rojstva živela pri kmečkih ljudeh in tako izgubila vsakršno povezanost s ciganskim življenjem in njihovimi dejavnostmi.

Od ostalih ciganskih likov sta si še najbolj podobna Pišti in Milenca Hudorovac, ki si želita preseči ciganski fatalizem in se zato šolata, Halgato pa sebe, še bolj pa Pištija, preživlja z igranjem na gosli, kljub temu da v začetku ni imel

kakšnega večjega veselja do tega inštrumenta in igranja na sploh. Vendar pa kljub temu njegova glasba, kot vsaka ciganska, neverjetno pomirjujoče deluje na prepirljive kmete v gostilni.

V povezavi s Čontalovo junakinjo Šeriban bi pravzaprav težko govorila o kakršnem koli poklicu, dejstvo je edino to, da daje občutek, da je njeno edino poslanstvo zapeljevanje moških in ob tem iskanje pravega, ki bi ji nudil dovolj ugodno in razkošno življenje.

Poleg vseh teh pa se v Lainščkovem romanu pojavljajo tudi že v analizi prejšnjih obdobij omenjeni, bolj tipični ciganski poklici: brušenje nožev in popravljanje dežnikov, s čimer se ukvarja Bumbaš, ter Fanino branje prihodnosti iz dlani.

6.3.4 Odnosi

6.3.4.1 Odnos drugih ljudi do Ciganov

Najbolj se negativen odnos kaže v delu Magde Stražišar *Ciganka*, kjer prezir do Anke, ki je ciganskega porekla, zaznamuje celotno družino. Ko njen mož Andrej od opravljenih ust v vasi izve, da je njegova žena Ciganka, popolnoma ponori. Sicer jo kasneje prosi odpuščanja, njenega porekla pa ji nikoli ne neha očitati. Vse to bistveno zaznamuje tudi njuno hčer Metko, ki na Marjetinem pogrebu sliši, kako ljudje o njih govorijo kot o zanikrnih Ciganih, kljub temu da v njihovem domu ni bilo nikakršnih sledi tipičnega ciganskega življenja. Tudi ona materi očita cigansko kri. Zaradi prevelikih pritiskov pobegne v svet, po povratku pa stori samomor. Sprva Anke zaradi njenega porekla ne mara niti Krakarjev Lojz, nato pa mu postane žal in se po ločitvi od Andreja z njo poroči. Edina, ki do Ciganov nima nobenih predsodkov, je stara Krakarica, ki je vzgajala Anko in njena dva brata, ko sta njihova starša, Tomo in Lejla, odšla v partizane.

Podobna zaničevanja je doživljala tudi avtorica dela *Osemnajst nageljnov*, Milena Stojkovič, ko je kot cigansko dekletce začela hoditi v šolo. Drugi otroci so jo zmerjali, zaničevali, trpinčili in tepili, kljub temu da ni bila umazana in je z obiranjem hmelja sama služila denar.

Prezirljivost in neodobravanje se s strani kmetov v nekem prizoru v gostilni pokaže tudi v romanu *Namesto koga roža cveti*, dokler Halgato presunljivo ne zaigra na violino. Takrat utihnejo tudi prej glasni kmetje. Cigani so namreč edino kot glasbeniki

izjemno cenjeni. Le oni znajo namreč v pesmi iskreno izliti ljubezenska čustva, bolečino, strah in svoj nemirni duh. „[L]e muzikaši imajo dolge zlate prste, vsi drugi cigani pa imajo le dolge.“ (Lainšček 1991: 135)

Izrazit nasprotnik Ciganov je v omenjenem romanu tudi Filip Petarni, še posebej takrat, ko izve, da se je njegova hči v enega izmed njih zaljubila. Svojo jezo strese na nič hudega slutečega Halgata.

6.3.4.2 Odnosi med Cigani

Tako kot v prvem obdobju, se tudi v tem pojavi zahteva oziroma dolžnost Cigana, da ostane zvest svojim ljudem. Slednje sem opazila pri dedku Korenove Anke, Peru Brajdiču, ki kljub temu da se je njegova izvoljenka Nežika naveličala ciganskega življenja in se ga odločila zapustiti, ni smel oditi z njo, saj bi ga Cigani izločili in označili za izdajalca.

6.3.5 Ljubezenska razmerja

Najbolj trdno je nedvomno razmerje med ciganskim dekletom Milenco Hudorovac in Stankom Stojkovičem, saj je preneslo vse negativne izkušnje, ki jih prinašata tako cigansko poreklo kot tudi neurejene razmere v družini. Še ne osemnajstletna se je Milenca z njim poročila, povila hčerko Majo in kljub temu da so Milenco starši napodili iz hiše, sta si uspela poiskati stanovanje, v katerem sta nadaljevala srečno skupno življenje.

Manj srečno se je končala zakonska zveza med Ciganko Anko in Korenovim Andrejem v *Ciganki*. Ko je Andrej od opravljalcev v vasi izvedel, da je njegova žena ciganskega porekla, je ponorel in ji tega ni mogel nehati očitati, kljub temu da je bila Anka vzorna žena. Sledila je ločitev in kmalu zatem Andrejeva smrt. Anka se je vnovič poročila, in sicer s Krakarjevim Lojzom, ki jo je sprva prav zaradi njene ciganske krvi preziral, nato pa je odnos do nje povsem spremenil.

Prav tako v istem delu zaradi nepremostljivih razlik med ciganskim načinom življenja in življenjem ostalih ljudi propade še eno razmerje. Ankina babica, Grudnova Nežika, je zaljubljena v Cigana Pera Brajdiča z njim in njegovimi ljudmi pobegnila. Nekaj časa je bila srečna, nato pa je začela pogrešati svoj miren kmečki domek. Ciganskega življenja ni bila vajena, zato je nekoč od njih pobegnila, doma pa je prav tako niso sprejeli. Storila je samomor.

Nesrečna pa je tudi ljubezen Cigana Pištija in Petarnove Ize v Lainščkovem romanu. Zvezi ostro nasprotuje Izin oče, Petarnov Filip, zaradi nje pa se oddaljita tudi prej neločljiva prijatelja Pišti in Halgato. Ta je Pištiju najprej zameril, ker mu je ljubezen do Ize zamolčal, piko na i pa je povzročila Pištijeva izjava, da mu Iza nadomešča vse in vsakogar. Pišti je nase prevzel celo krivdo za prometno nesrečo s smrtnim izidom, ki jo je sicer povzročila Iza, in namesto nje odšel v zapor.

6.3.6 Usoda Ciganov

Za razliko od predhodne skupine literarnih del, v kateri se kar dve izmed njih končata s cigansko smrtjo, se v tem obdobju dve končata srečno. Prvo delo je *Osemnajst nageljnov*, v katerem se avtorica poroči s svojim izbrancem Stankom, druga pa *Ciganka* Magde Stražišar, v kateri se Korenovi Anki po vseh prestanih težavah končno nasmehne sreča in se poroči s Krakarjevim Lojzom.

S smrtjo pa se v tem obdobju konča roman *Namesto koga roža cveti*, čeprav Lainšček konec pusti odprt in razlago strela, ki odjekne v Pištijevi vili, pravzaprav prepusti bralcu samemu. Po mojem mnenju si je Pišti zaradi neuspelega poskusa prehoda v drugi svet sodil sam.

Usoda četrte junakinje, Ciganke Šeriban, pa ostaja neznanka. Zadnje, kar o njej izvemo, je razočaranje nad Sarajlijo, ki več pozornosti namenja poslom kot pa njej sami.

6.4 PRIMERJAVA OBDOBJI

Pričujoča primerjava bo pokazala, v katerih karakteristikah Ciganov se obdobja med seboj razlikujejo in katere so tiste lastnosti, ki se skozi vsa tri obdobja pojavljajo kot konstanta in s pomočjo katerih bom lahko oblikovala nek splošen profil Cigana v slovenski literaturi.

	MOTIV	1. OBDOBJE	2. OBDOBJE	3. OBDOBJE
VIZUALNE LASTNOSTI	motiv ciganske lepotice	<i>Viženčar, Spomini</i>	<i>Soha svetega Boštjana, Štiri smrti</i>	<i>Igralec s petim asom</i>
	motiv grde starke		<i>Lepi janičar</i>	

Kot je vidno iz zgornje tabele, je eden izmed stalnih motivov v vseh treh obdobjih motiv lepe Ciganke, ki je po Djuričevih ugotovitvah pogost tudi v svetovni literaturi, le da je tam največkrat povezan z glasbo, pri nas pa je to redkost. Edina razlika v povezavi s tem motivom se je pokazala v tretjem obdobju, v katerem je Ciganka Šeriban v večji meri predstavljena kot objekt poželenja, Cilja, Marija in Alenka v ostalih dveh obdobjih pa ne.

Motiv grde, zgrbljene ciganske starke se v delih vseh treh obdobjih pojavlja samo enkrat, s čimer bi lahko ovrgla trditev J. Steklase, ki je že leta 1890 v svoji narodopisni črtici dejal, da „se vsi pisatelji [...] strinjajo, da cigani niso lepi in še celo žene ne, da žene so še posebno grde. Zatorej pravijo ljudje grdi ženski: grda ko ciganka.“ (Steklasa 1890: 77)

	MOTIV	1. OBDOBJE	2. OBDOBJE	3. OBDOBJE
ZNAČAJSKA LASTNOSTI	maščevalnost	<i>Jurij Kozjak, Spomini, Izdajavec</i>	<i>Lepi janičar, Črna žena</i>	<i>Igralec s petim asom, Namesto koga roža cveti</i>
	plemenita mati	<i>Izdajavec</i>		
	neplemenita mati			<i>Namesto koga roža cveti, Osemnajst nageljnov</i>
	ciganski najdenček / rejenček	<i>Na stričevem domu, Viženčar</i>	<i>Ciganček</i>	
	nomadstvo		<i>Črna žena</i>	
	želja po drugačnem življenju			<i>Igralec s petim asom, Namesto koga roža cveti, Osemnajst nageljnov</i>

Tudi pri značajskih lastnostih, ki jih prikazuje druga tabela, je situacija precej podobna. Daleč največkrat zastopana ciganska lastnost skozi vsa tri obdobja je ciganska maščevalnost, ki ni vezana na spol, maščujejo se namreč tako moški kot tudi ženske. Največkrat s tem branijo čast nekoga od članov družine ali plemena, s čimer se pokaže tudi njihova zvestoba in solidarnost.

Druga izstopajoča lastnost je kontradiktorna Djuričevim ugotovitvam, gre namreč za ciganske matere, katerih plemenitost in dobrota se pokaže samo v enem delu, v vseh ostalih prikazanih pa so temu čisto nasprotje. Takšni sta na primer materi v dveh romanih tretjega obdobja, *Namesto koga roža cveti* in *Osemnajst nageljnov*, medtem ko se v prvih dveh obdobjih pojavljajo ciganski najdenčki, ki plemenitost mater, kot sem omenila že v analizi, prav tako postavljajo pod velik vprašaj.

Prav tako je le v enem delu, in sicer v drugem obdobju, v ospredje postavljeno nomadstvo oziroma neizmerna želja Ciganov po svobodnem, neodvisnem življenju.

Je pa na tem mestu potrebno poudariti, da se kar v treh delih tretjega obdobja pojavi povsem nov pogled na cigansko življenje s strani njih samih, kar pa v predhodnih dveh obdobjih ni bilo zaslediti. Gre za željo po vstopu v drug, boljši svet, s čimer bi presegli ciganski fatalizem. Ta želja se pravzaprav uresniči le v primeru romana *Osemnajst nageljnov*, v ostalih dveh pa junaka, determinirana s svojim poreklom, ostaneta razpeta med oba svetova.

	DEJAVNOST	1. OBDOBJE	2. OBDOBJE	3. OBDOBJE
TIPIČNE DEJAVNOSTI	ugrabitev	<i>Jurij Kozjak, Izdajavec</i>	<i>Lepi janičar</i>	
	tatvina	<i>Jurij Kozjak, Izdajavec</i>	<i>Lepi janičar</i>	
	vedeževanje	<i>Jurij Kozjak, Spomini</i>	<i>Lepi janičar</i>	<i>Namesto koga roža cveti</i>
	zdravljenje	<i>Viženčar</i>		
	glasba		<i>Ciganček, Soha svetega Boštjana</i>	<i>Namesto koga roža cveti</i>
	mešetarjenje		<i>Lepi janičar</i>	
	beračenje		<i>Lepi janičar</i>	
NETIPIČNE DEJAVNOSTI	brušenje nožev			<i>Namesto koga roža cveti</i>
	šolanje			<i>Namesto koga roža cveti, Osemnajst nageljnov</i>
	kmečka in hišna opravila	<i>Viženčar, Na stričevem domu</i>	<i>Štiri smrti</i>	<i>Ciganka</i>

V tretji tabeli sem prikazala dejavnosti, ki jih avtorji v obravnavanih delih pripišejo Ciganom. Le-te sem razdelila na tipične in netipične. K prvim sem uvrstila tiste, ki so za Cigane v realnem svetu značilne po mnenju Pavle Štrukelj, dodala pa sem še ugrabitev, saj Stanka Glogovič (Glogovič 2002) pravi, da je predstava, da Cigani kradejo otroke že kar tradicijski stereotip, ki je v leposlovju in strokovni literaturi prisoten pred, v in po 19. stoletju. V mojem vzorcu leposlovnih del se je slednje izkazalo za aktualno zlasti v prvih dveh obdobjih, v vseh primerih pa gre za model *Jurija Kozjaka*, v katerem Cigani otroka ugrabijo iz maščevanja ter po naročilu nekoga drugega.

Skozi vsa tri obdobja se pojavlja motiv Cigank, ki napovedujejo prihodnost, v drugem in tretjem obdobju pa motiv Ciganov kot izjemnih glasbenikov.

Izmed netipičnih dejavnosti so v vseh treh obdobjih konstanta tudi kmečka in hišna opravila, in sicer v tistih delih, kjer Cigani živijo ločeno od svojih ljudi in njihovega načina življenja. Le v tretjem obdobju pa najdemo motiv Cigana, ki hodi v šolo, kar se nanaša na zgoraj omenjeno željo po drugačnem življenju, ki je prav tako značilna le za tretje obdobje.

	ODNOS	1. OBDOBJE	2. OBDOBJE	3. OBDOBJE
ODNOS DO CIGANOV	negativen	<i>Na stričevem domu</i>	<i>Štiri smrti, Soha svetega Boštjana</i>	<i>Osemnajst nageljnov, Namesto koga roža cveti, Ciganka</i>
	pozitiven	<i>Viženčar</i>	<i>Ciganček</i>	
ODNOSI MED CIGANI	zvestoba	<i>Izdajavec</i>	<i>Črna žena</i>	<i>Ciganka</i>
	prezir			<i>Osemnajst nageljnov</i>

Stanje v četrti tabeli, ki kaže odnose do in med Cigani v obravnavanih delih, je z moje strani pravzaprav pričakovano, saj v vseh treh obdobjih prevladuje izrazito negativen odnos do Ciganov, katerega frekvenca se z obdobji tudi stopnjuje, pozitiven odnos pa najdemo le v dveh delih. V vseh treh obdobjih je stalnica tudi zvestoba in pripadnost, ki ju Cigani čutijo in zahtevajo od svojih ljudi, z njo povezan pa je tudi prezir do tistih, ki so se odločili za drugačen način življenja.

RAZPLET LJUBEZENSKE ZVEZE	1. OBDOBJE	2. OBDOBJE	3. OBDOBJE
srečen	Cilja + Janče		Lojze + Anka Milenca + Stanko
nesrečen	Marica + Pavle	France + Nigana Janez + Alenka	Pero + Nežika Andrej + Anka Pišti + Iza

Večina ljubezenskih zvez, pri katerih je eden izmed partnerjev ciganskega porekla, pa naj bo to moški ali ženska, se, kot kaže peta tabela, konča nesrečno, v končni fazi je to v vseh primerih smrt, ki pa ni povzročitelj razpada razmerja. Krivec je v vseh primerih povezan s ciganskim poreklom, pa naj gre za odnos do njega (zveza Marice in Pavla, Andreja in Anke ter Pištija in Ize) ali pa za nepremostljive razlike med obema načinoma življenja (zveza Pera in Nežike ter Franceta in Nigane). Le v primeru Janeza in Alenke je krivo Janezovo popivanje in njegov neprimeren odnos do žene, pri čemer pa, kot že omenjeno v analizi, posredna povezanost z njenim poreklom ni povsem izključena.

USODA CIGANOV	1. OBDOBJE	2. OBDOBJE	3. OBDOBJE
neznana	<i>Izdajavec</i>	<i>Soha svetega Boštjana</i>	<i>Igralec s petim asom</i>
izginotje	<i>Jurij Kozjak, Spomini</i>	<i>Lepi janičar</i>	
smrt	<i>Na stričevem domu</i>	<i>Črna žena, Ciganček</i>	<i>Namesto koga roža cveti</i>
poroka	<i>Viženčar</i>		<i>Osemnajst nageljnov, Ciganka</i>
osamljenost in bolezen		<i>Štiri smrti</i>	

Konci obravnavanih del se za Cigane razpletejo zelo različno. Kot kaže zadnja, šesta tabela, se največkrat zgodi, da njihova usoda iz dela ni razvidna oziroma da po izpolnjenem poslanstvu enostavno izginejo. Pogost in najden v vseh treh obdobjih je tudi motiv smrti, ki v večini primerov doleti moške (razen v romanu *Črna žena*), Cigankam pa je usoda naklonjena, saj jih v vseh treh prikazanih delih popelje v zakonski stan z ljubljnim moškim.

Če tako odmislim tista dela, v katerih je ciganska usoda neznanka ali pa izginotje, se zgodbe za Cigane pogosteje končajo nesrečno kot srečno, kar sem pravzaprav tudi pričakovala.

6.5 POVZETEK ANALIZE

Zgornja analiza izbranih literarnih del je tako pokazala, da med tremi obravnavanimi obdobji pravzaprav ni kakih bistvenih razlik, izjema je le tretje, v katerem se Cigani z željo po preseganju vdanosti v usodo in spremembi načina življenja pravzaprav približujejo in prilagajajo naši kulturi, pri čemer pa so po večini neuspešni.

Sicer pa so Cigani v slovenski literaturi predstavljeni precej stereotipno. Kot že omenjeno, pri Cigankah izstopa njihova lepota, materinstvo pa jim še zdaleč ni prioriteta, prej breme, ki se ga je treba čim prej znebiti. Predstavljene so tudi kot vedeževalke, medtem ko moškim avtorji pripisujejo različne poklice, izmed katerih prevladujejo tatvine, ugrabitve, mešetarjenje in beračenje, zelo pogosto pa je poudarjen tudi njihov neverjetni čut za glasbo. Edino kot glasbeniki so Cigani tudi cenjeni, sicer pa s strani drugih ljudi do njih prevladuje odklonilen odnos, zlasti prezir in nezaupanje, do neke mere pa tudi strah pred njihovim maščevanjem, ki nedvomno izhaja iz njihove narave, ki „se nagiba k nebrzdanosti emocij ali pa predstavlja ohranjen ideal svobode, ki naj bi se dogajal zunaj vseh družbenih institucij“. (Glogovič 2002: 34) Morda je prav ta strah razlog, da avtorji omenjeni motiv maščevanja tako pogosto vpletejo v svoja literarna dela. Zelo zanimivo pa se mi je zdelo tudi dejstvo, da so Cigani v obravnavanih delih pogosto odtrgani od svojih ljudi, ciganskih navad in postavljeni v povsem običajno kmečko okolje, kar pa, kot je bilo lahko videti, ni vedno garancija za naklonjenost ljudi in srečen razplet. Le-ta se sicer uresniči kar nekajkrat, pogosto pa usoda Ciganom ni naklonjena, njihovi upi, dejanja in ljubezenske zveze so največkrat obsojeni na propad.

Če vsa ta ugotovljena dejstva med seboj povežem in jih primerjam s Pageauxovo teorijo o razmerjih do tujega, ugotovim, da se slovenska literatura precej nagiba k fobiji, se pravi razmerju, kjer je tuja kultura v odnosu do izvirne pojmovana kot manjvredna. Na to kažejo sami liki Ciganov, ki imajo pogosto negativen predznak, prikazan odnos okolice do njih ter zlasti njihovi neuspeli poskusi priključiti in prilagoditi se našemu svetu in kulturi.

7 SKLEP

Kot sem prikazala skozi celotno diplomsko nalogo, se v slovenski literaturi liki Ciganov oziroma motivi ciganskega življenja precej pogosto pojavljajo, pa naj bo to v prozi, poeziji ali dramatiki, ne glede na zvrst, žanr in naslovnik, saj avtorji omenjene motive vključujejo tako v dela za odrasle kot tudi v dela otroške in mladinske literature.

Najpogosteje se teh motivov poslužujejo avtorji, ki so glede na svoj zemljepisni izvor tudi sami imeli večjo možnost srečanja z njimi in spoznavanja njihovega življenja, torej avtorji Dolenjske, Prekmurja in deloma tudi Gorenjske. Prav tako motivika tudi ni časovno omejena, saj se njena prisotnost kaže od druge polovice 19. stoletja pa vse do danes, je pa njena frekvenca seveda bolj ali manj povezana tudi z realnimi dogodki.

In če to dejstvo o povezanosti literature in realnosti upoštevam skupaj z ugotovitvami analize, ki je pokazala, da je tuja kultura – v tem primeru Cigani – v odnosu do slovenske večinoma obravnavana kot manjvredna, se mi za konec postavi vprašanje, zakaj je temu tako. Je to še vedno posledica pretekle večne borbe Slovencev za nacionalno samostojnost in je naloga literature, kot v 19. stoletju Nemce in vse ostale, tokrat prav tako diskvalificirati katero koli drugo kulturo, ki nas ogroža, ali pa gre morda zgolj za našo nestrpnost do drugačnih?

8 LITERATURA:

Rajko Djurić: Romi v svetovni književnosti. *Vzgoja in izobraževanje romskih otrok v predšolskem in osnovnošolskem obdobju*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 1991.

Stanka Glogovič: *Slovinci o Romih: stereotipi in predsodki: diplomsko delo*. Ljubljana: FF, Oddelek za etnologijo, 2002.

Helga Glušič: *Sto slovenskih pripovednikov*. Ljubljana: Prešernova družba, 1996.

Miran Hladnik: Troje podob domačega in tujega. *Nacionalno, regionalno, provincialno*. Ljubljana: SDS, 2002 (zbornik SDS, 13). 99–110.

Miran Hladnik: Z njihovimi ženskami se poročajte ali soočanje kultur v slovenskem zgodovinskem romanu. *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2005 (SSJLK, 41). 11–19.

Klemen Lah, Andreja Inkret: *Slovenski literarni junaki: Mali leksikon*. Ljubljana: MK, 2002.

Tone Smolej (ur.): *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti*. Ljubljana: FF, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, 2002.

Pavla Štrukelj: *Romi na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.

Mladen Tancer: Slovensko slovstvo in viri o Romih. *Poti za izboljšanje položaja Romov v srednji in vzhodni Evropi: izziv za manjšinsko pravo* (zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Murski Soboti, 11.–12. april 1997). Ljubljana, 1999. 177–187.

Katarina Verbič: *Magda Stražišar - Magduška: diplomsko delo*. Ljubljana: FF, Oddelek za slovenistiko, 2005.

Franc Zadravec: *Slovenski roman 20. stoletja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF, 1997.

9 VIRI:

Anton Aškerc: Carmen. Anton Aškerc, *Zbrano delo*, 2. Ljubljana: DZS, 1951. 323.

Anton Aškerc: Ciganka. Anton Aškerc, *Zbrano delo*, 2. Ljubljana: DZS, 1951. 325.

France Bevk: Soha svetega Boštjana. France Bevk, *Izbrani spisi*, 3. Ljubljana: DZS, 1953.

Ivan Cankar: Potepuh Marko in kralj Matjaž. Ivan Cankar, *Zbrani spisi*, 8. Ljubljana: Nova založba, 1928.

Ivan Cankar: Krčmar Elija. Ivan Cankar, *Troje povesti*. Ljubljana: Nova založba, 1933.

Borut Čontala: *Igralec s petim asom*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.

Franc David: Cigani. *Družina in dom* XLVI/3 (1995). 8.

Slavko Dokl: *Uskoška princesa*. Ljubljana: Kmečki glas, 1988.

Fran Erjavec: Na stričevem domu. Fran Erjavec, *Izbrani spisi*. Ljubljana: Matica slovenska, 1888.

F. S. Finžgar: Ciganasti škorec. F. S. Finžgar, *Zbrano delo*, 1. Ljubljana: DZS, 1979.

F. S. Finžgar: Stara in nova hiša. F. S. Finžgar, *Zbrano delo*, 6. Ljubljana: DZS, 1984.

Manko Golar: Cigan Pišta na sodnji. *Kurirček* XXX/4–5 (1989/90). 35.

Januš Golec: *Kruci*. Maribor: Tiskarna svetega Cirila, 1934.

Ožbalt Ilaunig: *Slednji vitez Reberčan*. Celovec: Politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem, 1927.

Simon Jenko: *Spomini*. Ljubljana: Karantanija, 1994.

Josip Jurčič: *Jurij Kozjak, slovenski janičar*. Ljubljana: MK, 1993.

Anton Koder: Viženčar. *Kres* I/10, 11, 12 (1881). 546–556, 571–583, 627–636.

Ciril Kosmač: Gosenica. Ciril Kosmač: *Sreča in kruh: novele*. Ljubljana, 1946.

Ivo Kovačič: *Mladi gozdar*. Gorica: Goriška matica, 1923.

Lojze Kovačič: *Prišleki 1. in 2. del*. Ljubljana: Slovenska matica, 1984.

Lojze Kovačič: *Otroške stvari*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

- Bratko Kreft: Cigani. Bratko Kreft, *Kalvarija za vasjo in druge povesti iz Prlekije*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1961.
- Miroslav Malovrh: *Kralj Matjaž*. Ljubljana: Narodna tiskarna, 1904.
- Miha Mate: Ciganka Micka. *Kekec* IV/2 (1994), 12–13.
- Miha Mate: Cigan Štefan. *Kekec* IV/6 (1995), 26–27.
- Franc Ksaver Meško: Štiri smrti. F. K. Meško, *Povesti in slike*. Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1914.
- Franc Ksaver Meško: Ciganka. F. K. Meško, *Izbrana mladinska beseda*. Ljubljana: MK, 1980. 165–168.
- Franc Ksaver Meško: Ciganček. F. K. Meško, *Mladim srcem*. Celje: Mohorjeva družba, 1994. 44–82.
- Fran Milčinski: *Cigani: malomestna šaloigra v treh dejanjih*. Gorica: Goriška tiskarna, 1906.
- Milena Mohorič: *Hiša umirajočih*. Ljubljana: Prešernova družba, 1975.
- Josip Murn: Ciganska romanca. Josip Murn, *Zbrano delo*, 2. Ljubljana: DZS, 1954. 204.
- Rado Murnik: *Lepi janičar*. Ljubljana: MK, 1979.
- Tone Partljič: *Mala*. Ljubljana: Prešernova družba, 1992.
- Dragica Potočnjak: *Ciganček: radijska igra za otroke*. Ljubljana: Radio Slovenija, 2001.
- F. V. Slemenik: *Izdajavec*. Celovec, 1873.
- J. Steklasa: Cigani. *Slovenske večernice za poduk in kratek čas*. Celovec: Družba svetega Mohorja, 1890.
- Milena Stojkovič: *Osemnajst nageljnov*. Občinska skupščina Metlika, 1993.
- Magda Stražišar: *Ciganka*. Ljubljana: Kmečki glas, 1979.
- Janez Trdina: Dolenjci: Narodna in okrajna imena. Janez Trdina, *Zbrano delo*, 8. Ljubljana: DZS, 1956.
- Janez Trdina: Pri pastirjih na Žabjeku. Janez Trdina, *Zbrano delo*, 10. Ljubljana: DZS, 1957.

Janez Trdina: Cigani Brajdiči. Janez Trdina, *Zbrano delo, 10*. Ljubljana: DZS, 1957.

Janez Trdina: *Bajke in povesti o Gorjancih*. Ljubljana: MK, 1964.

Gregor Žerjav: *Črna žena*. Celovec: Družba svetega Mohorja, 1964.

